

MARKAZ, VÁR

RÉGÉSZETI TANULMÁNY

Magyar Nemzeti Múzeum | Nemzeti Örökségvédelmi Központ

Héczey- Markó Ágnes, Fülöp András
Jankovics Norbert, Szökrön Péter
2014.

A MARKAZI VÁR – RÉGÉSZETI TANULMÁNY

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	2
2. A VÁR FÖLDRAJZI KÖRNYEZETE	
A vár elhelyezkedésének meghatározása, környezetének ismertetése	3
3. TÖRTÉNETI ADATOK	
A markazi várral, illetve Markaz településre vonatkozó történeti adatok ismertetése	4
4. A MARKAZI VÁR A RÉGÉSZETI SZAKIRODALOMBAN	
4.1. A várral foglalkozó szakirodalom ismertetése és ismereteink a várról a korábbi terepi vizsgálatok és felmérések alapján	10
4.2. A szakirodalomban közölt adatok, eredmények értékelése	16
5. HELYSZÍNI VIZSGÁLATOK A MARKAZI VÁRBAN	
5.1. A vizsgálati módszerek ismertetése	17
5.2. A helyszíni vizsgálatok részletes ismertetése	
5.3. A helyszíni vizsgálatok eredményeinek összefoglalása	21
5.4. A terepalakulatok és felmenő falak leírása az értékleltárok számára a 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2., valamint a 62/2014 (III. 6.) Kormányrendelet 6. mellékletében előírt tartalommal, táblázatba szerkesztve	41
6. KUTATÓI JAVASLATOK	
Javaslatok a várat érintő további régészeti és műemlékvédelmi feladatokra	50
7. ÖSSZEFOGLALÁS	51
8. RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOM	52
9. NYILATKOZAT TANULMÁNY EREDETISÉGÉRŐL	55
10. MELLÉKLETEK	56

1. BEVEZETÉS

A Heves megyei Markaz községe külterületén álló várral (htsz.: 019/1, 019/2, műemléki törzsszám: 2205, lelőhely-azonosító: 28703) foglalkozó régészeti tanulmányunk megírásának oka az, hogy a rommal behatóan még nem foglalkozott a régészeti szakirodalom, noha bizonyos felmérések, leírások készültek a várról. Az alapos leírásnak, elemzésnek, minden eddiginél pontosabb felmérésnek a szükségét az adja, hogy egy olyan várról van szó, amelyre vonatkozóan semmilyen középkori írott forrás nem áll rendelkezésre. Annak ellenére sem, hogy a vár romjai mindig is messziről láthatók, felismerhetők voltak, újabb kori térképek mindig ábrázolták is, mint meghatározó objektumot. Valódi tudásunk mégis kevés volt vele kapcsolatban. Az építettként meghatározható Aba nembeli Kompoltiak Visontai ágáról ugyan vannak ismereteink, sőt a névadó székhelyen, Visontán a legújabb régészeti kutatásoknak köszönhetően minden eddiginél többet tudunk a templomukról, így időszerűvé vált a várral kapcsolatos ismereteink összegzése.

E régészeti tanulmány megírásának másik szomorú aktualitása, hogy a keleti fal jelentős része a közelmúltban kiszakadt, így a maradék falak életveszélyesnek minősíthetők. E falakhoz tehát építészeti szempontból mindenképpen hozzá kell nyúlni. Mivel azonban a vár műemléki védelem alatt áll, függően a beavatkozás mértékétől, szükség lehet ún. építéstörténeti dokumentáció elkészítésére a jelen pillanatban hatályos 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2. melléklete szerint. Anyagunkat tehát úgy állítottuk össze, hogy az abban megkövetelt pontokra utalunk a szövegben.

A munkát Markaz Községi Önkormányzatának (3262 Markaz, Mikes K. u. 5-7.) felkérésére végeztük, amelytől a helyszínen szíves fogadtatást és sok segítséget kaptunk; külön köszönet illeti Potoczki László polgármester urat.

Elsőként a vár fekvését, földrajzi viszonyait tárgyaljuk, majd utána a vár történetét vagy legalábbis az azzal kapcsolatba hozható adatokat soroljuk el. Ez a középkor évszázadaira vonatkozóan lényegében Markaz település történetével egyezik meg, ugyanakkor nem célunk egy teljes falumonográfia megírása, így az újkortól kezdődően már csak annyiban foglalkozunk a falu történetével, amennyire a várrom sorsának ismerete szempontjából feltétlenül kell.

Előzetes szándékainkkal ellentétben egy fejezetben foglalkozunk a várral foglalkozó szakirodalom és a terepalakulatokból eddig levonható következtetésekkel. Az anyaggyűjtés során ugyanis világossá vált, hogy a korábbi szakirodalom – konkrét történeti adatok híján – sem tudott másra támaszkodni, mint a felszíni nyomokból kikövetkeztethető adatokra, így e két témakört nem lehet egymástól különválasztva tárgyalni.

Ezután következnek a mi újabb megfigyeléseink, azok értékelése. Ennek során hangsúlyt fektettünk a várrom eddigieknél pontosabb felmérésére, ami később a helyreállítási munkák során még segítségére lehet az építésznek, de ugyanígy alapjául szolgálhat régészeti megfigyelésnek, netán szondázó ásatásnak is. Az eredmények összefoglalása után a részletes szakirodalom következik, majd a szövegközi ábraként nem lehozható mellékletek csatolása. Ebben az az elv vezérelt minket, hogy mindazon ábra- vagy képanyag, amely a leírtak értelmezéséhez, megértéséhez szorosan hozzátartozik, a szöveg közé került, ily módon segítve a tájékozódást.

2. A VÁR FÖLDRAJZI KÖRNYEZETE

A vár elhelyezkedésének meghatározása, környezetének ismertetése

A várrom Markaz községtől északnyugatra kb. 1,5 km-re emelkedik az ún. Várbérc délnyugati nyúlványán. A várrom platójának tengerszint feletti magassága 458,682 m (mBf). A Várbérc és a Hegyes-tető (628 m) között egy nyeregyszerű, enyhe mélyedésű gerinc található, itt fordul rá a falu felől érkező ösvény a várra. A várat is magában foglaló dombnyúlvány nyugatra, a Visonta-patak irányában rendkívül meredek, és e patak völgye választja el a Várbércet a szomszédos kiemelkedésektől. Keleti irányban a szikladarabokkal sűrűn beborított domboldal, javarészt fákkal, bokrokkal benőtt terület. A település környezetében található kőanyag andezittufa. A Markaztól északra, fél kilométerre, a Hatra-patak mentén a 20. század elején leírt kőbányában legalábbis „téglaveres, szürkefoltos, konglomerátos piroxén-andezittufát” jegyezték fel,¹ és hasonló kőanyagot látunk a Várbércen is, melyből a vár falazó anyagát fejtették.

¹ Schafarzik 1904, 127.

3. TÖRTÉNETI ADATOK

A markazi várral, illetve Markaz településre vonatkozó történeti adatok ismertetése

Előre bocsájtjuk, hogy ezen alfejezet megfelel a 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2. mellékletének 2. és 8. pontjának.

Markaz település nevére vonatkozóan többféle etimológia létezik. Közülük az egyik esetlegesen a cseh „Markes” személynévből vezetik le a névadást.² A másik, valószínűbbnek tűnő vélemény szerint a név a latin „Marcus” személynévből eredeztethető.³ A település és tágabb környezetére vonatkozóan a honfoglalás korából konkrét adatokkal nem rendelkezünk. A történeti szakirodalomban ismert az a nézet, miszerint a közeli Domoszlóval összefüggésbe hozott, vadászással, állatbőrök kikészítésével foglalkozó ún. darócok („nyúzó”) a 10. századi bolgár szláv telepítésre lennének visszavezethetők.⁴ Mások a „daróc” szónak mind a szláv eredetét, mind valódi jelentését megkérdőjelezzik.⁵

Markaz az első említését a pécsváradi apátság 1015-re keltezett, de 13. század eleji átírásában megmaradt alapítólevele tartalmazza. Az átírás során az eredeti adománylevélhez utóbb hozzáfűzték bizonyos 11. század közepén élt Domoszló herceg („dux Damazlaus”) két birtokot (köztük Markazt is) tartalmazó adományát. A történeti szakirodalom különböző – itt nem részletezendő – megfontolásokból adódóan Aba Sámuel uralkodása utánra (azaz 1046 utánra), de még Szent László uralkodása elé (1077 előtti időre) teszi a szóban forgó adományt.⁶ Ekkor Markazt „praedium” (prédium) néven említik és határait megjáratták.⁷ Mivel a prédium megnevezés a történeti felfogás szerint ebben az időben olyan földesúri majorságot jelentett, amelyhez olykor udvarház vagy település is tartozott,⁸ egy hasonlót feltételezhetünk Markazon is. Annyi bizonyos hogy lakói ebben az időszakban, miként a prédiumokon élők másutt is az országban, szolgarendűek voltak. A határ pontos rekonstruálása ugyanakkor nehézkes, ugyanis a megadott földrajzi nevek nagy része ma már nincs meg. A szakirodalom csupán a Domoszlótól délre levő Szilas árok alapján feltételezheti, hogy a későbbi Domoszló területe is hozzátartozott az egykori prédiumhoz, annak keleti részét alkotta.⁹

1263 előtt a király (az akkor már létező) Domoszlót Aba nembeli Kompolt ispánnak adta, majd 1263-ban megismételte az adományt Kompolt fia Kompoltnak. A 13. század végén

² Kiss 1988, 97.

³ B. Huszár 2000, 30.

⁴ Györffy 1987, 43., vö. még: Györffy 1972, 262-263. és Györffy 1977, 240.

⁵ Engel 1994, 162.

⁶ Az alapítólevél mérvadó kiadása, a Markazra vonatkozó adományt érintő megjegyzésekkel: DHA I. 77-78, 222.

⁷ „Duobus eciam idem dux prediis ditavit monasterium: Marcum, quod ab oriente terminatur Aruk et Kurtulfa et Twbaluan, a meridie Sxilos ozow per medium et insula Kyliq Ykurtulfa et Ozowfei, ab occidente Duurvt, a septemtrione Erdev...” DHA I. 77-78.

⁸ Szabó 1963, 149., vö. még Györffy 1970, 234-243.

⁹ Györffy 1987, 79, 115.

már ez utóbbi fiai kezén találjuk Domoszló birtokát,¹⁰ e fiúk közül egyedül Péter királynéi tárnokmester (†1320 előtt) maradt Domoszló birtokosa, testvére Pál lett a visontai ág megalapítója, akinek Imre nevű fián keresztül öröklődött tovább a Visontaiak vagyona.¹¹ Ez utóbbiak lettek érdekeltek Markazon is.

A markazi várszemponthoz érdemes még kitérni a közeli Oroszlánkő várára is. 1289-ben még csak Oroszlánhegyet („Wruzlanhege”) említik, amint azt - tartozékaival együtt – a már említett Kompolt fia Péter ez évben megkapta cserébe egy másik birtokért Aba nembeli Demeter fia Leustáktól.¹² Magát a várat (Oroszlánvár, „castrum Orozlan”) csak 1325-ben említi oklevél, amikor az említett Kompolt fia Péter fiai felosztották birtokaikat, de a várat közös fenntartásban hagyták.¹³ A vár építését szakirodalom általában Kompolt fia Péterhez szokta kötni (azaz ezzel a 13. század végére-14. század elejére keltezni).¹⁴ Ugyanakkor van olyan vélemény is, amely szerint az oroszlánnal kapcsolatos helynevek gyakorta várral függenek össze, ráadásul a 13. században a várak lényegében a birtok tartozékaként szerepeltek (csak 1320 táján kezdik el a birtokokat a birtokközponttá váló várról nevezni). Tehát az 1289-ben emlegetett „tartozékok” megnevezés mögött el lehet képzelni magát a várat is.¹⁵ Ez utóbbi esetben a korábbi birtokosok is szóba jöhetnének építtetőként. A túl korai datálás ellen szól ugyanakkor az a tény, hogy a 13. század utolsó harmadában adatolható Kompolt fia Pál utódai már egyáltalán nem szerepelnek Oroszlánkő 1325. évi osztozkodásakor, tehát a visontai ág kialakulása után kellett épülnie a várnak. Ez legkorábban Kompolt fia Péter idejére, nagyjából a 13. század utolsó harmadára tehető,¹⁶ tehát ekkor vagy később kellett Oroszlánkőnek felépülnie.

Visszatérve Markazra, a 14. század első évtizedeiből a pápai tizedjegyzékek szolgálnak felvilágosítással a településre, sőt annak templomára vonatkozóan. Először 1333-ban, majd a következő években említik egyházát és Miklós nevű papját.¹⁷ Az eddig elsorolt adatokból kitűnik, hogy *sem eddig, sem* – mint látni fogjuk – *ezután nincs történeti adat, írott forrás a markazi várról, annak használatának időszakából*. Ezzel szemben valamivel többet tudunk a pápai tizedjegyzékekben elsőként említett templomról, amelynek régészeti kutatására 1983-ban került sor, Fodor László révén.¹⁸ Az ott megfigyeltek valamelyest segítenek árnyalni a falu Árpád-kori és későközépkori történetéről eddig alkotott nézetet, így e helyütt látjuk indokolva tárgyalni az ásató megállapításait.

A markazi templom maradványai a Markaztól délre levő alacsonyan fekvő területen, víz által gyakorta borított területen találhatók, melyet később a visontai hőerőmű víztározója számára hasznosítottak. Egy aszályos időszakot kihasználva került sor a régészeti

¹⁰ Györffy 1987, 79.

¹¹ Engel 2001, Aba nem 7. Kompolt ága.

¹² Györffy 1987, 120.

¹³ AO II. 333.

¹⁴ Fügedi 1977, 173.; Györffy 1987, 120. stb.

¹⁵ Dénes 1990, 42-43.; Engel 1987, 12.

¹⁶ 2001, Aba nem 7. Kompolt ága.

¹⁷ Györffy 1987, 115.

¹⁸ Fodor 1985, 93-110.

kutatásra, melynek során egy egyhajós, nyugati kapuval bíró, félköríves szentélyzáródású falusi templomot tártak fel. Ennek hajójához északról egy utóbb hozzáépített sekrestye vagy kápolna csatlakozott, melyhez a bejáratot másodlagosan törték bele az északi hajófalba. Az omladékból, illetve a sekrestye/kápolna falából másodlagos helyzetben olyan hengertagos kapubélletkövek kerültek elő, amelyek az egykori nyugati bejáratához tartozhattak. Részletformáik alapján az ásató ezek – és a templom első periódusának – korát először a 13. század második felére,¹⁹ majd a 13. század végére-14. század elejére helyezte,²⁰ bár nézetünk szerint a 13. század folyamán bármikor készülhettek ezek a darabok.

A másik alapvető megállapítása a templom átépítésére vonatkozott. Egyrészt joggal feltételezte a nyugati fal (és vele együtt a kapu) átépítését, egy időben a sekrestye/kápolna felhúzásával. A datálásban segítettek azok a vörös színű, bekarcolt mintás edénytöredékek, amelyek a templomhajó északi hosszfalának alapozásában húzódó, a fallal párhuzamos gerendafélszket kitöltő betöltésből jöttek elő. Egyrészt elfogadható, hogy az alapozásban elhelyezett gerenda a vizenyős talajon a falak megerősítését szolgálta (ehhez viszont nem kell favázás épületet elképzelnünk). Másrészt, amikor ezek az edénytöredékek ide kerültek, már nem volt benn a gerenda, amit talán a sekrestye/kápolna építéskor húzhattak ki. Feltehetően ezek alapján (is) a 14. század végére-15. század elejére datálta az átépítést, melyből egy prosperáló település képét rajzolta elénk.²¹ Úgy tűnik az ásatót nagyban befolyásolta a birtoklástörténetből kirajzolódó kép, amely munkamódszert elsősorban akkor használ a szakma, amikor egyéb adatok nem állnak rendelkezésre, vagy a régészeti adatok nem adnak pontosabb fogódzót. A markazi pusztatemplom ilyen, és mint látni fogjuk, a várral kapcsolatban, ahol sem írott, sem régészeti adatok nincsenek, mi magunk is hasonló elvet leszünk kénytelenek követni.

Annyi azonban a falu történetére vonatkozóan leszűrhető, hogy a 13. század folyamán már saját kőtemplom építésére nyílt lehetőségük, ami a település mai helyének rögzülését bizonyítja (ne feledjük: a 11. században még egy nagyobb birtoktestet neveztek Markaznak).

A következő, ide vonatkozó adat a 14. század közepéről való, amikor már az Aba nembeli Kompolti (Visontai) Pál leszármazottai, a Visontai ág tagjai osztozkodtak rajta. Nem tudjuk pontosan, hogy, miként került át Markaz a pécsváradi apátságtól a Kompoltiakhoz, de a szomszédos Domoszló példáján látható, hogy a birtoktest keleti része már 1263 előtt királyi adomány folytán az Aba nembeliek kezére jutott, így hasonló időszakra tesszük Markaz átkerülését is az új birtokosokhoz. Láttuk, hogy Oroszlánkő legkorábban nagyjából a 13. század utolsó harmadában épülhetett. *Elképzeltető testvére példáját követve ugyanekkor Kompolti (Visontai) Pál is várat épített Markazon, de ugyanúgy szóba jöhet fia, a nagy birtokszerző Imre is, aki siroki várnagy volt a 14. század első két évtizedében.*

A visontai ág Markazra vonatkozó birtoklására tehát 1358-ból van a következő adat. Ekkor Visontai Pál fia Imrének három fia, János, István és Imre megosztottak különféle Heves megyei birtokaikon.²² Az oklevél datálását sokszor hibásan idézik. Az oklevél első kiadásában még az 1347-es évszám szerepelt,²³ melyet rosszul hivatkozott – 1348-nak

¹⁹ Fodor 1984, 118.

²⁰ Fodor 1985, 101.

²¹ Fodor 1985, 100-101.

²² AO VII. 61.

²³ CD IX/1. 600.

véve— a magyar nemzetségek történetét tárgyaló történeti irodalom.²⁴ Annak ellenére, hogy utóbb újra kiadásra került az oklevél, immáron az 1358-as dátummal, a várra vonatkozó műemléki és régészeti munkákban olykor még a korábbi, helytelen évszámokra hivatkoznak (l. alább, várra vonatkozó irodalom ismertetésénél). Az oklevél tartalmi részét illetően viszont nincs kérdés: Markaz falu (*possessio Markaz*) az osztzkodáskor Visontai Jánosnak jutott.²⁵

A falu későbbi középkori történetére vonatkozóan alig rendelkezünk adatokkal, leszámítva egy 1467.²⁶ és egy 1489. évi említést.²⁷ Annyi bizonyos, hogy ekkoriban már nem lehettek a Visontaiak a birtokosok, hiszen a Kompolti családnak ez az ága 1421 körül kihalt.²⁸ Ezt követően a Kompoltiak nánai ága bírta, hasonlóan Oroszlánkőhöz.²⁹ A Kompoltiak a 16. század elején kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek a Guti Országgh családdal, amelynek kiskorú leszármazottja, Kristóf helyett gyámja, Losonczy István igazgatta az örökséget. 1550-ben Markaz a töröknek hódolt, majd Eger ostromakor (1552) elpusztult. Újranépesülésére vonatkozóan egy 1635-ös adatot ismerünk, de a hódoltság kor végére ismét lakatlan lett. A javarészt pusztaként emlegetett Markaz Országgh Borbála révén enyingi Török Ferenchez került, 1606-ban Nyáry Pál kezén találjuk, majd a 17. század közepén a Hallerek is birtokosak benne. A 18. század elején a Nyáryak nyomán ide került Bossányiak üzemeltettek malmot itt (1737), és Bossányi Gáspár volt az, aki Markazt újratelepítette.³⁰

Ahogy a középkorban sem, úgy a koraújkor időszakában sem hallunk a markazi várról. Első érdemi említése („Arx Markasz”) már romként, Bél Mátyás tollából származik. Az 1730-as évek első felében írja, hogy „Hasonlóképpen rom [Romokhoz hasonló halom ugyancsak a hegynek az oldalában], az előzőhöz közel, keletre épült a Kékes-hegy lejtőjén, amely legmagasabb a Mátrában [de az erdőből, ami eltakarja, kevésbé látszik ki]; az épületnek csak alapjai voltak, soha nem készült el, mivelhogy ami napközben felépült, éjjel mindig elbontották, mesélik a lakosok. [A (hely) meredeksége hitelt ad a mesének. Egyébként azt hitték, bevehetetlen lesz, ezért soha nem adtak megbízást a befejezésére.] Egyébként alatta vannak az azonos nevű falu nyomai a Mátra lábának igen szép és termékeny lejtőjén; magyarul pusztá, amit igen sokan birtokolnak, jelentős haszonnal.”³¹ A vár és a lepeülés elhelyezkedésére az első katonai felmérés nyújt szemléletes képet, melyen a várat, mint érdemleges tereptárgyat tüntették fel.³²

²⁴ Karácsonyi 1900, 71-72.

²⁵ AO VII. 61.

²⁶ Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009, 45.

²⁷ Csánki 1890, 67.

²⁸ Engel 2001, Aba nem 7. Kompolti ága

²⁹ Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009, 44-45.; Engel 1977, 138.

³⁰ Soós 1975, 354.

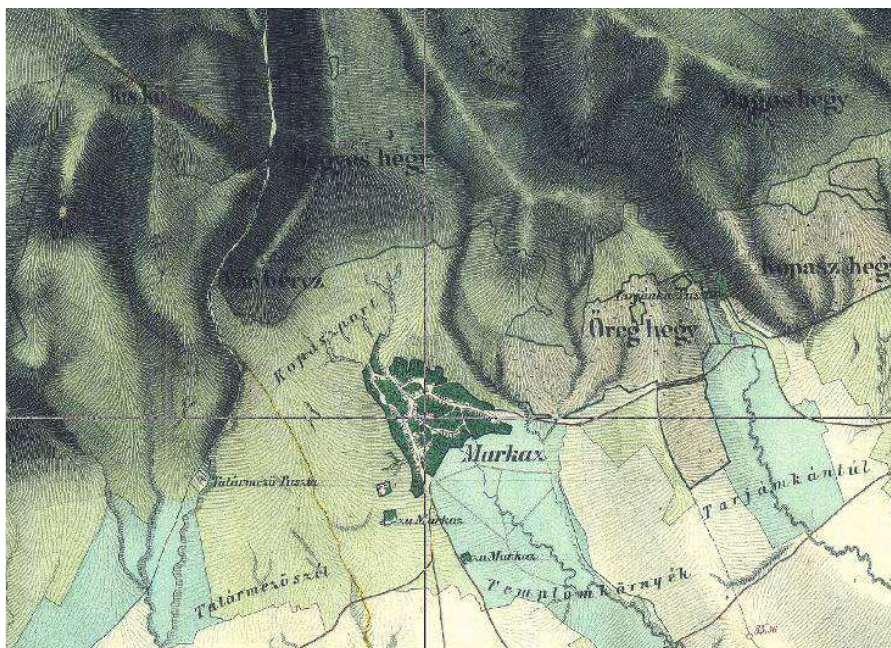
³¹ Bél 2001, 199.

³² Az első katonai... Col XVIII. Sec. 16.

1. A vár és a település az első katonai felmérésen. Col. XVIII. Sec. 16.

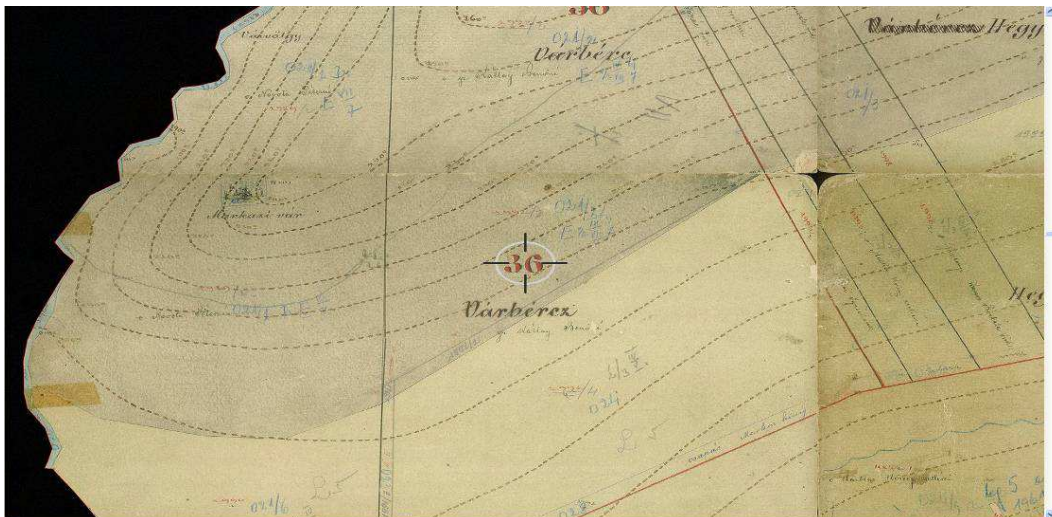
A vár elhelyezkedésére az 1858. évi második katonai felmérés egyértelműen utal, ismét, mint lényeges objektumot tüntették fel.³³

2. II. katonai felmérés Col XXXVI. Sec. 47. 1858.

Hasonló a helyzet a községről készült kataszteri felméréssel is, amelyen a várat feltüntették.

³³ A második katonai... Col. XXXVI. Sec. 47. 1858.

3. Markaz vára a kataszteri térképen.
(<http://www.archivportal.arcanum.hu>-2014. 03. 11.)

A romról a következő leírás Pesty Frigyes helynévösszeírásában található (1864). Mint írja, „Hegyesoldal, Várbercz, itt még mai napig is fenáll egy váromladék, de hogy ki építette nem tudhatik.”³⁴ A várromról készült későbbi említéseket már az azt tárgyaló régészeti szakirodalom ismertetésénél vesszük sorra.

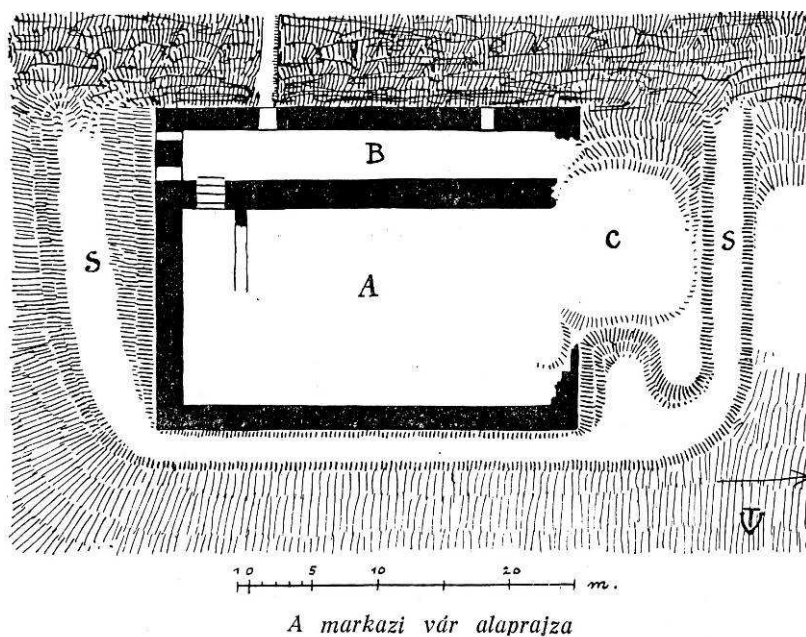
³⁴ A leírás eredetije: OSZK Kézirattár3814/A 26. doboz (Fol. Hung 1114. 19. köt.) 176.; kiadva: Pesty 2005,

4. A MARKAZI VÁR A RÉGÉSZETI SZAKIRODALOMBAN

4.1. A várral foglalkozó szakirodalom ismertetése és ismereteink a várról a korábbi terepi vizsgálatok és felmérések alapján

Ezen alfejezet megfeleltethető a 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2. mellékletének 1. pontjával.

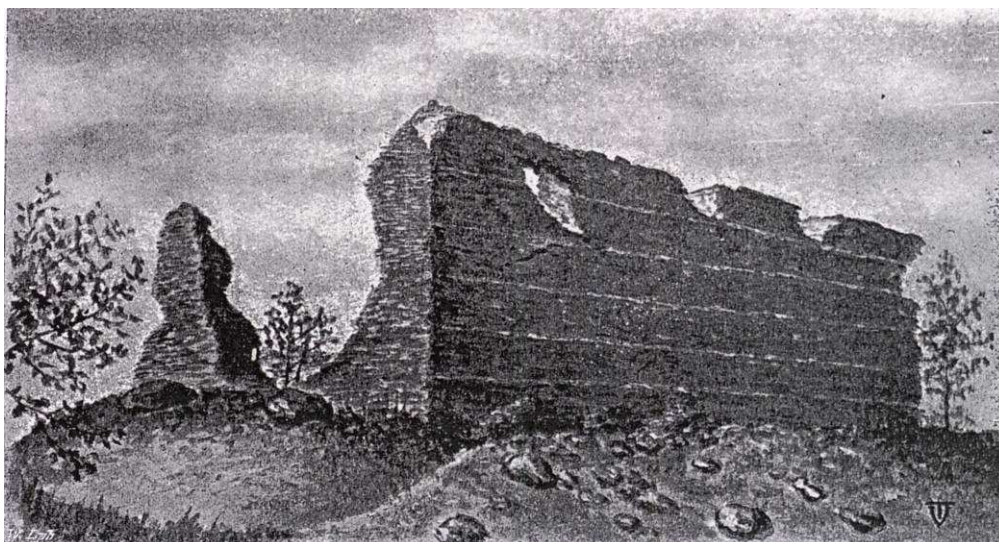
Markaz vára csupán említés szintjén szerepel Könyöki József várakról írott alapművében.³⁵ A váromra vonatkozó első, a szakszerűség igényével készült, részletes leírást Vargha Tivadar nyújtja, aki egyben az első alaprajzi felmérést és ábrázolásokat is elkészítette. A 32 m hosszúnak és 25 m szélesnek meghatározott vár keleti falát 6 m magasnak ítélte, a nyugati fal „embermagasságú” volt akkoriban. Különösen az alaprajza érdemel tüzetesebb vizsgálatot. Fő eleme, hogy a nyugati fallal párhuzamosan belül egy párhuzamos második, falat jelöl, ezzel egy folyosót/falszorost feltételezve itt. E belső falon lépcsővel ellátott ajtó nyílt volna egy nagyobb, és azt vékonyabb fallal lerekesztő kisebb térbe. Az északi oldalon, mint írja, „hatalmas omladvány mutatja, hogy itt volt a vár, s alatta a hegytetőről a bejáró egyetlen kapu.” A vár nyugati része alacsonyabban fekszik, mint a keleti. Itt olvasható először a vízvételre vonatkozó megállapítás, amit később többen is átvettek. „A vár lakói a szükséghez a vizet a hegy nyugati lábánál folyó patakból csigás-gépezettel emelték föl. Ennek a felvonószerkezetnek a helye, illetőleg nyílegyenes medre ma is pompásan kivehető.”³⁶

4. A vár alaprajza Vargha 1913 nyomán

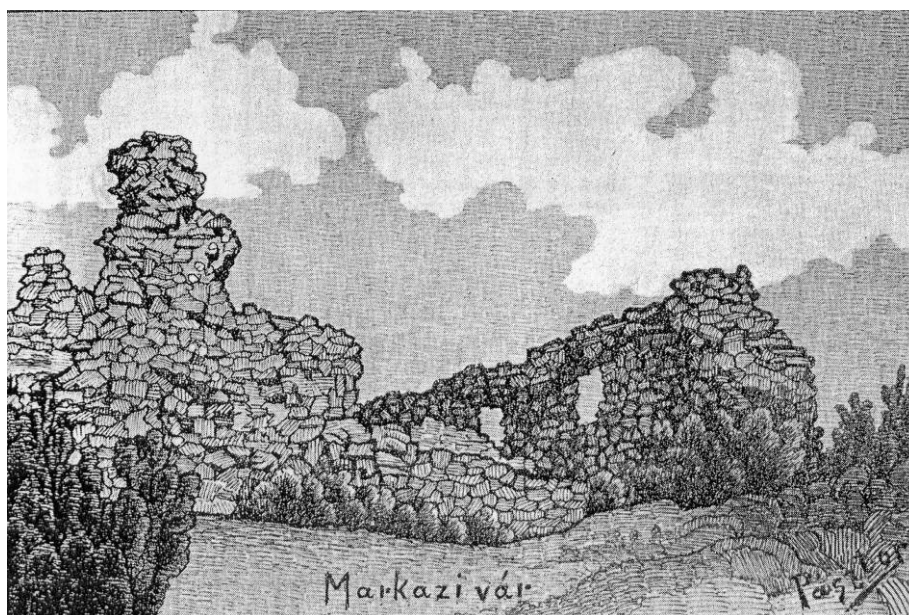
³⁵ Könyöki 1905, 285.

³⁶ Vargha 1913, 187.

5. A vár ábrázolása Vargha 1913 nyomán

1929-ben jelent meg Pásztor József tollából a Mátrában található nevezetességeket ismertető útikalauz, mely szerint „kisebb kőváracs” volt. Keleti, akkor 9 m magas oldalfalán szerinte „lőréses és ablakok” voltak láthatók. E nyílások közül a középső fölött a közölt, Vargha Tivadar nyomán közölt, illusztratív igényű rajzon látszik faltömeg, míg a fotón már csak egy felül nyitott kiromlásként jelenik meg. Keletről egy, északról délre két árkot lehetett érzékelni, a nyugati oldalon a meredek lejtő miatt nem volt ilyen. A vár történetére vonatkozóan lényegében semmilyen támponttal nem szolgál, ugyanakkor az újraközölt fotó és alaprajz ad némi fogalmat az akkori ismeretekről.³⁷

6. A vár illusztratív ábrázolása Pásztor 1929 nyomán

³⁷ Pásztor 1929, 103-106.

Szintén Pásztor József a szerzője a megye várait ismertető, négy évvel később megjelent kiadványnak. Amellett, hogy részletesebb áttekinti (hivatkozás nélkül) a történeti adatokat, a vár kinézetére vonatkozóan nagyjából megismétli a korábbi megállapításait, ismét kiemelve, hogy „a nyugati fal mellett levő rész felszíne 35 méter szélességben s mintegy két méterrel alacsonyabban fekszik a vár másik részénél. A magasabb színtről az alacsonyabbra a déli fal melletti lépcsőn történt a közlekedés.” A szerző a vár északi részén, ahol javarészt hiányoznak a falak, feltételezte a vár tornyát, bár ennek indokát nem említi.³⁸

A megye műemléki topográfiáját ismertető munkában Kozák Károly írta a markazi várra vonatkozó jellemzést. A sáncárkok részletesebb leírása után megállapítja, hogy az árkok által körbevett „elővárba” kelet felől bejutni, ahogy azt a nyugat felé „zsákszerűen kiszélesedő várárok” mutatja. Efölött átvezető hidat feltételezett. Megállapítása szerint a nagyobb téglalap alaprajzú terület egy három oldalról épületekkel körülvett szűk udvar. Újdonság, hogy két dunántúli várat, Várgesztest és Márévárat hozta analógiaként. Átvette ugyanakkor a korábbi szerzők vízvételre szolgáló szerkezettel kapcsolatos megállapításait, továbbá a 14. századi birtokosztályra megadott helytelen dátumát is.³⁹

1984-ben Kiss Gábor nyújtott leírást a várról, amiben különösebb kritika nélkül vette át a korábbi szakirodalom észrevételeit.⁴⁰ Egy évvel később Dénes József tért ki a vár leírására. Állítása szerint a vár alaprajza inkább trapéz alakú, a keleti oldalfalak magasságát 7 m-esnek veszi. A vár nyugati részén „egy 8 m széles sáv 3 m-rel mélyebben fekszik, mint a vár többi része. A két eltérő szint határvonalán egy osztófal indításai látszanak,” tehát megállapításai egybecsengenek Pásztor Józsefével. Árpád-kori és későközépkori cserepeket írt le a rom területén.⁴¹ Lényegében ugyanezen megállapításokat ismétli meg Dénes József 1989-es értekezésében is, amelyben Markazt „Aba Sámuel vára” néven nevezi, teljesen alaptalanul.⁴²

1992-ben Hacsavecz Béla írta meg Markaz történetét, és ennek keretében kitér a markazi váromra. Egyrészt a vár építését feltételeken a Kompoltiak visontai ágának megalapítójához és az 1260-as 80-as évekhez köti. A vár leírását is közli, továbbá megismétli azt az – ekkor már cáfolt - nézetet, miszerint egy siklón keresztül lehetett volna a vizet felhúzni a patakon, ennek nyomait a várhegy oldalán akkor is látni lehetett.⁴³

A várral ezután foglalkozó következő kutató Nováki Gyula volt, aki 1997-ben bejárta a területet, és egyben revízió alá is vette a korábbi szakirodalom, különösen Dénes József megállapításait. Elsőként cáfolta azt a megállapítást, miszerint trapéz alaprajtú lenne a vár, és a korábbi felmérés hitelessége mellett állt ki. Emellett új felmérést közölt a várról. Másrészt megállapította, hogy semmilyen lőrés vagy ablak nincs a falakon, csupán állványhoz tartozó gerendafészek. A vár nyugati és keleti része közötti szintkülönbséget ő is észlelte, ugyanakkor a két területet elválasztó falat már nem, csupán az indítását a

³⁸ Pásztor 1933, 35-39.

³⁹ HMM III. 408.

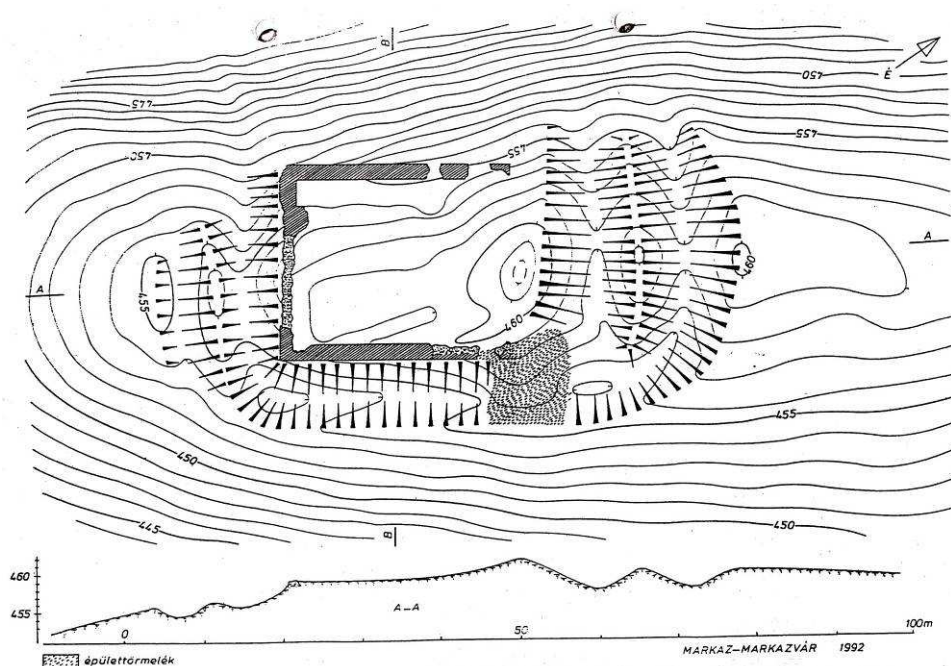
⁴⁰ Kiss 1984, 236-238.

⁴¹ Dénes 1985, 86.

⁴² Dénes 1990, 44-45.

⁴³ Hacsavecz 1992, 19-29

délnyugati sarokban. Nem találta nyomát sem a nyugati, északnyugati falon, sem a terepalakulatokon annak a víznyerő helynek, melyet Pásztor József, majd Kozák Károly által emlegetett. Dénes Józsefre hivatkozva fehér színű, késő Árpád-kori kerámiát említ a várrom területéről.⁴⁴

7. A vár felmérése Nováki 1997 nyomán

A várral kapcsolatos legfrissebb összefoglalást a Heves megye váaira vonatkozó topográfiai igényű mű adja (a szerzők: Nováki Gyula, Baráz Csaba, Dénes József, Feld István, Sárközy Sebestyén). A várról szakszerű leírást és kitűnő összefoglalást nyújtanak, további ismét hozzák Nováki Gyula alaprajzát. Itt olvasható elsőként egy lényeges megállapítás: „Pusztulása (ti. a várnak) talán már a 14. sz. elejének harcaiban bekövetkezett.” Ezzel tehát közvetve a vár 13. századi eredetét valószínűsítik.⁴⁵ Erre valószínűleg az is sarkallja őket, hogy a forrásokkal lényegesebben jobban ellátott későközépkorból nem maradt fenn írott forrás, noha természetesen ez még nem bizonyíték a vár korai pusztulására.

Érdekes áttekinteni a vár helyét a környék várépítészetében. Mindenekelőtt a közeli Oroszlánkő várát (Oroszlánvárat) kell górcső alá vennünk, amely, mint említettük, 1325 előtt, sőt esetleg már 1289-ben létezett, és a nánai Kompoltiak közös kézben tartandó váraként tűnik elélni a forrásokból. Alaprajza a markazitól nagyban eltér: egy sánccal és árokkal körbevett, ellipszis alakú körítőfalon belül egy kör alakú torony és egy talán téglalap alaprajzú épület maradványai látszanak.⁴⁶ Bár ásatás ebben sem volt, a formai jegyei alapján inkább áll közelebb a 13. század végének várépítészetéhez, mint Markaz. Ehhez hozzászámítandó, hogy a Kompoltiak nánai ága nem sokkal később Kispánán épített

⁴⁴ Nováki 1997, 13-14.

⁴⁵ Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009, 44-45.

⁴⁶ Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009, 19-20., 10. ábra.

ki rezidenciát, mely egy jól megközelíthető udvarház volt, és helye a később jelentősen tovább épült kisházi vár területén keresendő.⁴⁷ Az újabb kutatások legvalószínűbben a terület délnyugati részén található alapincézett épületben keresik ezt, mely nehezen datálható, de talán a 14. század középső harmadára lehet tenni korát. Nagyobb védelmi szerepet, mint Nagy Szabolcs Balázs írja, ekkoriban nem szántak Kisházinak. „A védelmi céloknak – írja – a Kompoltiak közös birtokában maradt Oroszlánvár felelt meg.”⁴⁸

A Visontai ág kialakulása, mint láttuk, nagyjából a 13. század utolsó harmadára – 14. század első évtizedeire tehető, így ekkorra feltételezhető valamilyen rezidencia kialakulása Visontán is, aminek közelebbi helyét nem ismerjük. Jóval többet tudunk templomukról, mely a mai visontai r. k. templom helyén volt található. A műemléki szakirodalom már korábban felhívta a figyelmet a templom 15. századra keltezhető támpilléres, sokszögzáródású szentélyére, igaz tömegét, nyílászárórendszerét a későbbi átalakítások megszüntették.⁴⁹ A templomban az 1990-es évek végén kisebb falkutatás volt, de annak kiterjedése nem tette lehetővé pontosabb építéstörténet meghatározását.⁵⁰ Újabb, 2013-ban Nagy László és Nagy Szabolcs Balázs mintaszerű ásatást folytattak a templombelsőben, és egy korábbi, minden bizonnyal az Árpád-korra visszavezethető templom maradványait találták meg.⁵¹ E templomnak a Visontaiakhoz fűződő esetleges kapcsolata még tisztázásra vár. Annyi azonban sejthető, hogy a Visontaiak udvarházát – Kisházinához hasonlóan – valahol a templom közelében kell feltételeznünk.

A szakirodalomban Kozák Károly figyelt fel a markazi vár szabályos, négyszögű alaprajzi elrendezésére. Az általa hozott analógiák is dunántúliak,⁵² ugyanakkor időközben feltárássra került egy közeli vár, mely ugyan inkább ötszög alakú, de esetleg analógiaként hozható. A dunántúli példák ismertetése előtt tehát először ezt ismertetjük.

A gyöngyös-mátrafüredi Benevárbán az 1980-as években Szabó J. József végzett ásatásokat. A vár közel négyzetes alaprajzú lenne, ha az északi oldalon egy enyhén tompaszögben végződő sarok nem mutatkozna. A feltárások során a nyugati falhoz belülről hozzátapadóan három helyiség (közülük a középső megosztott volt) alkotta kőépület mutatkozott. Ennek északi végén a falvastagság esetleg egy toronyszerű épületrészt is sugallana. A keleti oldalon egy legfeljebb földszintes épület és egy kapuépítmény nyomait tárták fel. A vár érdekessége, hogy 1301-ből megmaradt a várat birtokló Aba nembeli három Csobánka-testvér felosztó oklevele, mely a várat is leírja. Több olyan helyiségről is szó van, mely inkább a nyugati épület emeletén helyezkedhetett el, de mára már lepusztultak. Nincs szó kőtoronyról, viszont említenek egy fatornyot a vár közepén, és három másikat az „északi oldalon található palotán.”⁵³ A várral foglalkozó újabb

⁴⁷ Pámer 1967-68, 298-299, 302-303.

⁴⁸ Nagy 2011, 167-168.

⁴⁹ HMM III. 687-688.

⁵⁰ Fülöp András és Koppány András falkutatása, eredményeik közöletlenek.

⁵¹ Az ásatók szíves szóbeli közlése, amit ezúton is köszönünk, eredményeikről részletesebb publikáció még nem jelent meg.

⁵² HMM III. 408.

⁵³ Szabó J. 1990, 163-165.

szakirodalomból⁵⁴ kiemelnénk azt, amely a szabályos alaprajzi elrendezést elsősorban a plató formájával hozza összefüggésbe.⁵⁵

A Kozák Károly által említett dunántúli példák egyike a Vértesben található. Ez Várgesztes vára, mely az írott forrásokban először 1326-ban szerepel.⁵⁶ Szabályos, téglalap alaprajzú elrendezése, egy szűkebb középső udvarral, annak két oldalán épületekkel. Az előkerült kőfaragvány-anyag alapján az ásató, G. Sándor Mária a 14. századra tette a vár építését.⁵⁷ Ugyanakkor a szakirodalom – elsősorban birtoktörténeti megfontolásokból kiindulva biztosra vette, hogy a gesztesi vár építése a 13. század végére tehető. Így merült fel a közeli ún. kisvár késő Árpádkori eredete.⁵⁸ Ezt ugyanakkor az újabb régészeti kutatások cáfolták, a kisvárban ugyanis semmilyen későközépkornál korábbi lelet nem került elő, így a korai vár helyét ismét a gesztesi vár helyén keresik, és megtalálását, a mai épület alatt, újabb régészeti kutatásoktól várják. Mindezek ugyanakkor nem befolyásolták a ma álló gesztesi vár 14. századi, esetleg Zsigmond-kori datálását.⁵⁹

A másik analógia, a Baranya megyei Mária-vár (első említés: 1316) némileg szerencsétlenebb választás, hiszen várfalöve – Benevárhoz hasonlóan – szabálytalan ötszög alakú (belül egy gótikus palotaszárnyal), ráadásul 15. századnál régebbi leletanyagot nem találtak benne, igaz, ennek ellenére nem zárták ki a vár 14. századi keltezését.⁶⁰ Sőt utóbb, különösebb megfontolás nélkül kifejezetten a 14. század első felére datálta ásatója, G. Sándor Mária a várat.⁶¹ Szintén dunántúli példa lehetne Simontornya, melynek szabályos várnégyszöge egyes vélemények szerint (Horler Miklós) már a 13. század végén kialakult (egy, az északkeleti sarokhoz illeszkedő toronnyal és palotaszárnyal).⁶² Mások (Lócsy Erzsébet) szerint a várnégyszöges elrendezés a 14. század közepén alakult ki, ezt megelőzően egy részleteiben csak kevésbé ismert körítőfalból és toronyból álló rendszer („Simon tornya”) állt csak (a körítőfal visszabontott részleteit a későközépkori déli épületrész alatt találta meg, leletanyaggal is jó datálhatóan).⁶³

Az újabb feltárások közül még említhető a szintén dunántúli Csókakő, melynek második nagy periódusa egy négyzetes várfalöv kialakítását jelentette. Ásatója egy 13. század végi-14. század első harmadára datált árnyékszékbetöltés „lezárásával” hozza összefüggésbe ezt a kiépítést, ugyanakkor másutt e periódust a 14. század első harmadára datálja.⁶⁴

⁵⁴ Pl. Koller 2009. 31-36.

⁵⁵ Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009, 29.; Feld 2010, 504.

⁵⁶ Feld 2005. 13.

⁵⁷ G. Sándor 1964, 174-176., G. Sándor 1975a, 165-170.

⁵⁸ Összefoglalóan, további irodalommal: Feld 2005, 15.

⁵⁹ Feld 2006, 110-112.; Eleki-Feld 2007, 135.; Feld 2010, 507.

⁶⁰ G. Sándor 1959-1960, 124.; G. Sándor 1975b, 200.

⁶¹ G. Sándor 1966, 87, 91.

⁶² Horler 1990, 135.

⁶³ Lócsy 1974, 132-133, 138.; eredményeit továbbfejlesztve l. Lócsy 1975, 245-250.

⁶⁴ Hatházi 1999, 39-40.

4.2. A szakirodalomban közölt adatok, eredmények értékelése

Összességébe véve tehát megállapíthatjuk, hogy a várnégyszöggel bíró várak eddigi adataink szerint legkorábban a 13. század végére-14. századra keltezhetőek, és lehetséges, hogy csak a terepalakulat miatt választották ezt az alaprajzi formát. Többet kellene róluk tudnunk ahhoz, hogy megállapíthassuk, mennyire volt zárt tömegformálásuk (mint amilyen Gesztesé volt). Természetes, hogy a 14. század hetvenes éveitől a szabályos alaprajzú Diósgyőr vagy Zólyom megépítése⁶⁵ után a magánföldesúri várak, majd a Zsigmond-kortól kezdve a castellumok építésénél a szabályosabb elrendezés még inkább előtérbe került, ám ezek a korszakok esetünkben már nem tűnnek relevánsnak. Ami tehát Markaszt illeti, csupán ilyen elsődleges formai jegyekből a vár datálásához nem jutunk közelebb. Különösen úgy, hogy nem tudhatjuk, nincs-e a markazi vár alatt egy korábbi, visszabontott periódus, melyre csak esetleges régészeti kutatás adhatna választ.

Ezért tehát a ma látható alakulatok megfigyelése révén igyekszünk adalékokkal szolgálni az építéstörténethez. Mindenekelőtt arra keressük a választ, hogy egy periódusban épültek-e a mai felmenő falak, és ha nem akkor hogyan nézne ki a periodizáció? Hogyan nézhetett ki a várfalak által övezett tér a ma látható nyomok alapján? Hol volt a bejárat, igazolható-e, hogy a vár északkeleti sarka felől lehetett egy kaputornyot megközelíteni? Látható-e a falakon bármilyen nyílás nyoma? Van-e érzékelhető nyoma annak, hogy a Visonta-patak felől vízfelhúzó szerkezet csatlakozott a nyugati várfalhoz, ahogy azt a szakirodalom visszatérően állítja? Hogyan nézett ki a várfalakat övező sáncokból és árkokból álló rendszer, és milyen új következtetéseket lehet levonni belőlük?

⁶⁵ Nincs szándékunkban a két várral foglalkozó terjedelmes szakirodalom citálása, itt most csak egy összefoglaló igényű művészettörténeti munkára hivatkozunk: Magyarországi művészet... 1987, 393-396.

5. HELYSZÍNI VIZSGÁLATOK A MARKAZI VÁRBAN

5.1. A vizsgálati módszerek ismertetése

Markaz község önkormányzatának megbízásából a Magyar Nemzeti Múzeum- Nemzeti Örökségvédelmi Központ Épületkutatási Osztályának munkatársai egy ún. régészeti tanulmány készítésének részeként 2014. március 14. és 18.-án helyszíni szemlét és bejárást tartottak a markazi várban és környezetében. A helyszíni munkában Fülöp András régész, Koppány András régész, Jankovics Norbert művészettörténész- régész, valamint Szökrön Péter geodéta vett részt, a cél a markazi vár romjainak több módszerrel történő helyszíni vizsgálata, a maradványok felmérése és leírása volt. A helyszíni vizsgálatok és felmérés kora tavaszi és késő őszi időzítése kifejezetten ajánlott, a lombkorona, és a növényzet az évnek csak ebben a szakaszaiban olyan ritka, hogy a munkát nem akadályozza. Nyáron szinte lehetetlen feladatnak bizonyul erősen benőtt romok megfigyelése, dokumentálása, télen pedig a zord hőmérsékleti értékek, a szél és az összefüggő hótakaró akadályozhatja a helyszíni munkát.

A terepalakulatok és felmenő falak régészeti szempontú, roncsolásmentes vizsgálata a méretek pontos felvételét, és a falakon látható jelenségek alapos megfigyelését jelenti. A jelenségek köre nem csak az egyértelműen azonosítható funkciójú maradványokat jelenti (boltozatok, nyílások, egyéb szerkezetek), hanem a kevésbé feltűnő, vagy csak éppen sejthető részleteket is, amelyek esetleges létezéséről olykor csak a terep szabálytalan felszíne tanúskodik. A nagyjából betemetődött, a felszín felett erősen leromlott állagú romok esetében is van létjogosultsága az ilyen megfigyeléseknek, mert a felmérés eredményeinek a helyszíni vizsgálat tapasztalatainak összevetése, a szabályos szerkezeti elemek lehetséges eredeti állapotának elképzelése, és a már kutatott, vagy jobb állapotban fennmaradt romokkal való összehasonlítása mindig jelentős, új eredményekkel szolgál. Szükséges az ilyen vizsgálat ahhoz is, hogy a rom aktuális állapotát felmérje, és annak ismeretében a legszükségesebb kutatási és helyreállítási feladatokat meghatározza.

A markazi várrom régészeti tanulmányának elkészítéséhez feltétlenül szükséges volt egy új, a mai állapotot tükröző geodéziai állapotfelmérésre is. A vár környékének szintvonalas helyszínrajzát, a fennálló és a tanulmány elkészítéséhez szükséges homlokzatok beforgatott sematikus, mérethelyes rajzát, további felhasználásra, a régészeti tanulmányt készítő – régész, művészettörténész – által kívánt léptékben és részletességgel készítette el a munkában részt vevő geodéta.

Az alaphálózat pontjait a terepi adottságokat figyelembe véve, a hegyet alkotó szikla köveire, illetve a vár falára helyeztük el, ügyelve a roncsolás elkerülésére. A pontjeleket lakkfilccel élénk színű festékekkel körül festve jelöltük. Az alappontok elhelyezésénél ügyeltünk a kitakarás lekerülésére, de a pontok védettségre is, továbbá a mérés szempontjából az összelátásra, és a részletpontok láthatóságára.

Az alappontok abszolút helymeghatározását (YXZ koordináták), Leica Viva CS10 típusú GNSS (Global Navigation Satellite System), „köznyelven” geodéziai GPS-el végeztem el. Az abszolút helymeghatározás egy független, egy pontos meghatározás, ahol a koordinátákat kód mérésből, pszeudótávolság meghatározásból kapjuk a WGS-84 koordinátarendszerben, a méréssel egy időben. Ehhez a mérési módszerhez egy vevőkészülék szükséges. A több frekvenciás, RTK-s (Real Time Kinematic) vevővel minden alapponton többszöri mérést hajtottunk végre, mert az adott időpontban az

ionoszféra állapota kedvezőtlen volt, amely a mérési eredményt nagyban befolyásolta. A mérési eredmények kiértékelése után kezdtünk hozzá a részletpontok méréséhez.

8-9. A Leica TPS 1105 mérőállomás a 4. alapponttal, és a mérőállomás használata

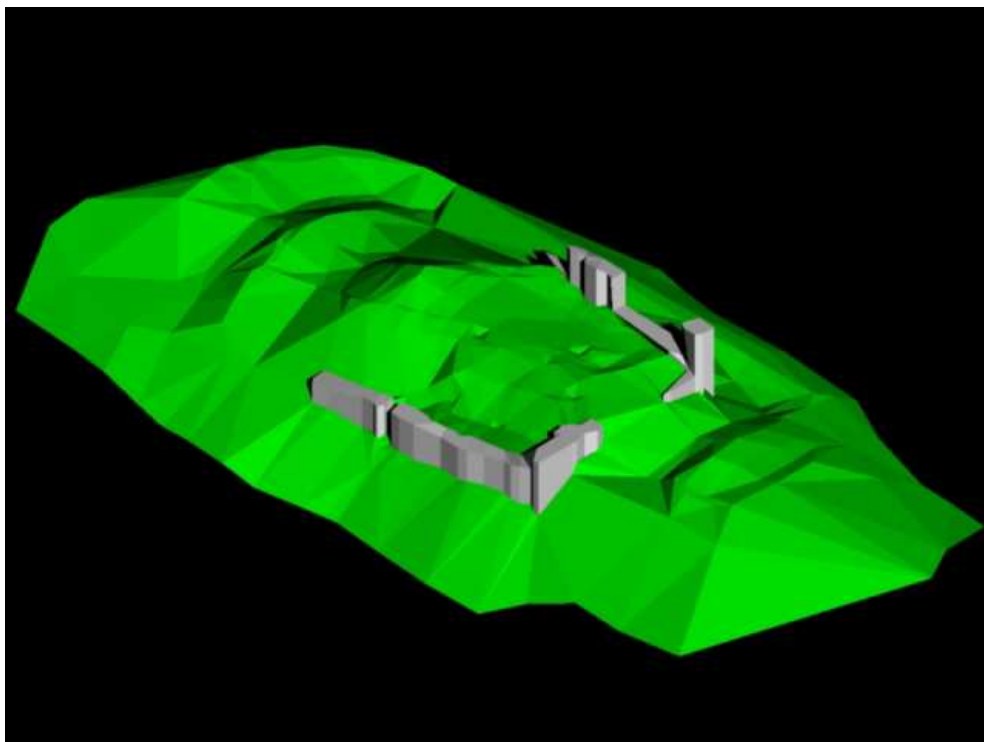
10. Pont mérése
prizmával

A részletpontokat, a várfal alaprajzát, a várfal kontúrját, a jellemző terepalakulatokat, a sáncokat, vízfolyásokat, árkokat és a terep felszínének jellemző pontjait Leica TPS 1105 mérőállomással mértük meg, minden alappontra való felállás után ellenőrző méréseket is végrehajtottunk. A részletpontok mérésénél ügyeltünk arra, hogy a felmért pontok feldolgozása után megfelelő alapot biztosítson, mind a tanulmány elkészítéséhez, mind az esetleges további más célú felhasználásra, pl. egy későbbi helyreállítás tervezéséhez, kivitelezéséhez, egyéb tudományos publikáláshoz.

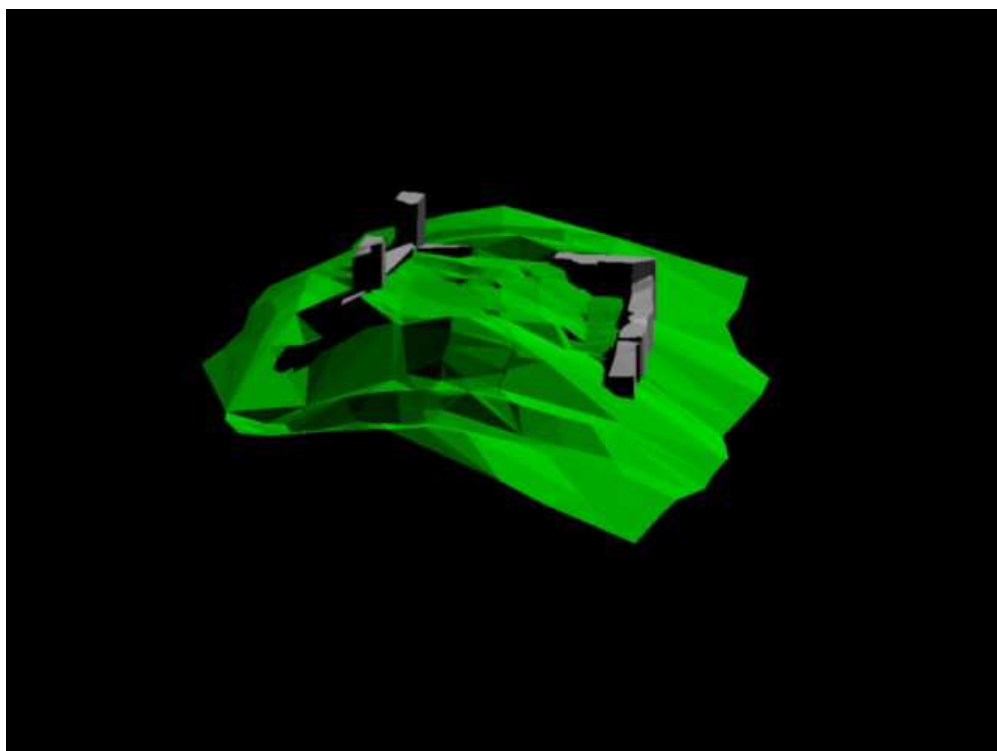
A mért pontokat a mérőállomás PCMCIA (Personal Computer Memory Card International Association) kártyán tárolja, a koordinátákat számítógépre töltöttük. A koordináták Y, X, Z, mellett eltárolásra kerül a pontok pontszáma, valamint a pontok attribútuma is (pl.: terep, várfal, sánc stb.).

A PCMCIA kártyáról való letöltést a Leica Survey Office segédprogrammal történt. A letöltött állomány megfelelő adatformátumba (.XLS, .DAT) alakítás után AutoCad Civil 3D rajzprogram segítségével került megrajzolásra. A helyszínrajzhoz szükséges

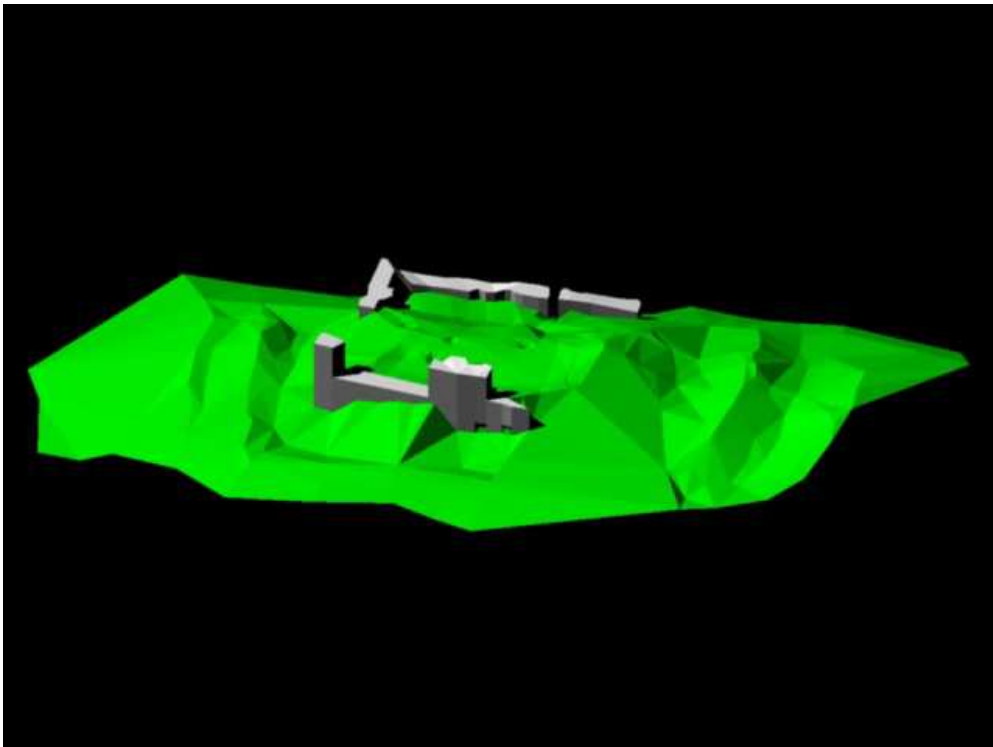
szintvonalas ábra ún. TPL szintvonalszerkesztővel készült. Az elkészített Cad fájl 3D állomány, amelyből lehetséges 2D rajzok generálása. A tanulmányhoz szükséges rajzok ebből készültek.

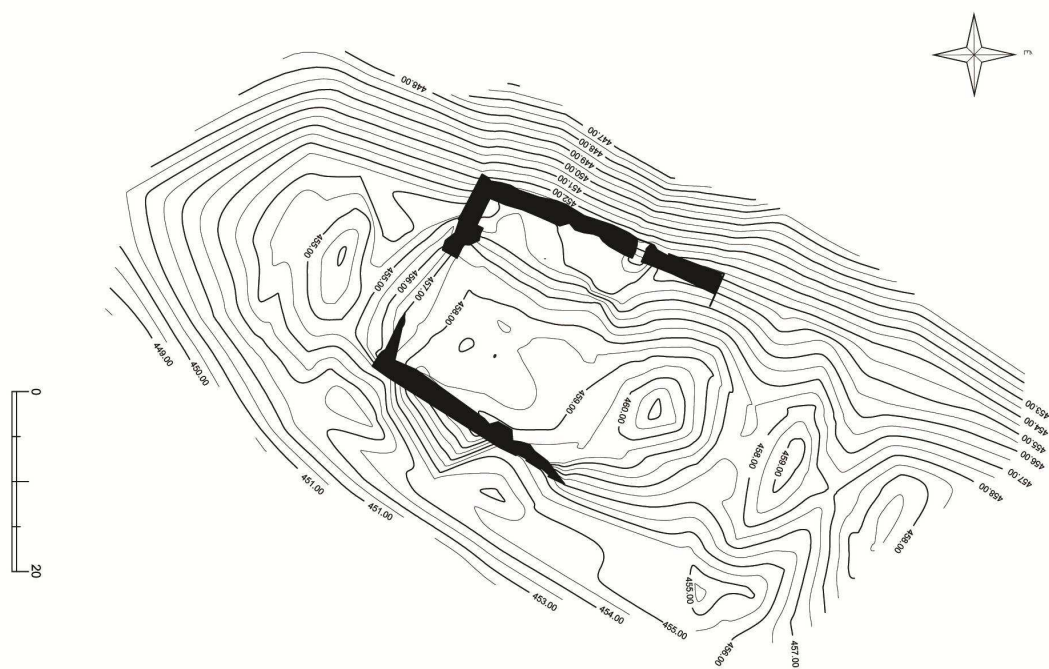
11. A markazi vár 3D modellje, a maradványok virtuális nézete délnyugat felől

12. A markazi vár 3D modellje, a maradványok virtuális nézete dél felől

13. A markazi vár 3D modellje, a maradványok virtuális nézete északnyugat felől

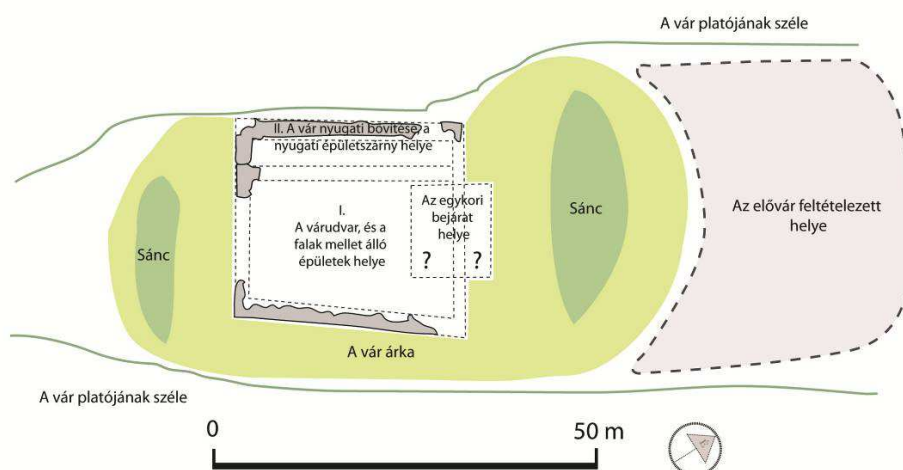

14. A markazi vár szintvonalas alaprajza

5.2. A helyszíni vizsgálatok részletes ismertetése

A markazi vár romjai a községtől északnyugatra, 458 méteres tengerszint feletti magasságon emelkednek, a nagyjából észak- déli irányú, keskeny, csaknem két kilométer hosszan elnyúló várhegyen, amelyet két oldalról mély völgyek határolnak. A völgyeket a Mátrából érkező vízfolyások (Vár-patak, Bereg-patak) vájtak a felszínbe. A várhegy gerincén csak kevés olyan kiszélesedő hely van, amely alkalmas lehet bármilyen objektum megépítésére. A platók közül a legdélebbre fekvő, a várhegy elkeskenyedő vége felé eső, egyben a legnagyobb méretű területet erődítették meg. A vár helyének megközelítésére kijelölt turista utak közül az egyik a hegygerincen halad észak- déli irányban, a másik a keletre eső hegyoldalon. A nyugati oldalról a vár szinte megközelíthetetlen, az ún. Vár-patak felé eső oldal ugyanis rendkívül meredek. A felszín a többi útvonalon is nehezen járható, nem csak meredek, de erősen kőves felszínű is, a vár lábánál a növényzet alacsonyabb, feljebb tölgyerdőbe vált.

A helyszíni szemlék során, a keleti oldalon északnyugati irányba felfelé haladva értük el a hegygerincet, amelyen azután délre kanyarodva közelítettük meg a vár romjait.

15. A markazi vár sematikus helyszínrajza

A gerince haladó turistaúton, mielőtt a romot elérnénk, több felszíni egyenetlenség, jelenség tűnik fel, ezek közül a legjobban a várat övező árok és sáncrendszer érzékelhető. Kevésbé mutatkozik meg, inkább csak sejthető egy elővár helye az előbbieken kívül, a romoktól és az árkoktól északra.

A várhegy középtengelyében jól érzékelhető egy sekély mélyedés, amely egyébként tagolatlan, és növényrel csak ritkán benőtt terület. Körülbelül 30 méter széles, és majdnem ugyanilyen hosszú, a rajta keresztül vezető út a hegy gerincén valószínűleg a középkorban is a megközelítés egyetlen módja volt. A feltételezett elővár kijelöli az egykori megközelítési útvonalat, jelzi a vár bejáratának helyét.

16. Az elővár területe
délről

Ma is jól látható, hogy a bejárat oldal különösen védett volt, a várrom és a feltételezett „elővár” közötti részen kettős árokrendszert alakítottak ki az északi rész védelmére. A külső, elővár felé eső árok igen széles és mély, az észak- déli hegygerinc tengelyére merőleges kelet- nyugati irányú átvágással hozták létre. Az árok nyugat felé az igen meredek hegyoldal vonalába simulva ér véget, keleten ívesen dél felé kanyarodva folytatódik a gerinccel párhuzamosan. Az 5 méternél is szélesebb bekanyarodó folytatás a vár magasán álló keleti fala mellett halad, és 40 méter után újra ívesen befordul, hogy egy kelet- nyugati árok részben folytatódjon. Az árok tehát U- alakban öleli körbe a vár területét északról, délről és keletről, északon a legmélyebb és legszélesebb, a vár nyilván itt volt a legsebezhetőbb, és itt helyezkedett el a bejárata. A keleti oldalon az árok jól láthatóan keskenyebb, délen pedig valószínűleg szintén kevésbé lehetett mély, erre ugyanis a hegygerinc már elkezd összeszűkülni. Az U- alakú árok két végének kialakítása hasonlít abban, hogy mind a mélyebb és szélesebb északi részen, mind délen az árkot egy-egy magas sánc tagolja kettős árokká. Csak sejteni lehet, hogy a leírt árokrendszer hogyan jelent meg egykor. Északon, a külső vár talán faerődítéssel körített területe mögött igen széles (20 m) és mély árok húzódott, amelynek közepén egy sánc emelkedett. A sáncon talán híd vezetett át. Az árok az északi rész fele szélességben folytatódott a vár keleti oldal mentén és délen újabb sánccal kettéválasztott árokká szélesedett. A nyugati oldalon persze nem volt szükség a várárok kialakítására, itt a már leírt megközelíthetetlenül meredek Vár- patak felé eső oldal természeti adottságai szavatolták a biztonságot. Az északi oldal erősítésének módjára magyarázat a bejárat feltételezett helye, a déli oldal szimmetrikus megoldását azonban nem tudni mi indokolta. Az árkok eredeti méretét, kialakításának módját, a sáncok magasságát, szerepét további kutatásig nem lehet biztosabban meghatározni. Délen és keleten a vár leomlott törmeléke, a betelepült és túlnőtt növényzet akadályozza a pontosabb értelmezést, és mérést, ma az egykori külső erődítés északi oldal a legjobban látható, igaz eredetileg is itt lehetett a legjobban kiépített, a legszélesebb és legmélyebb.

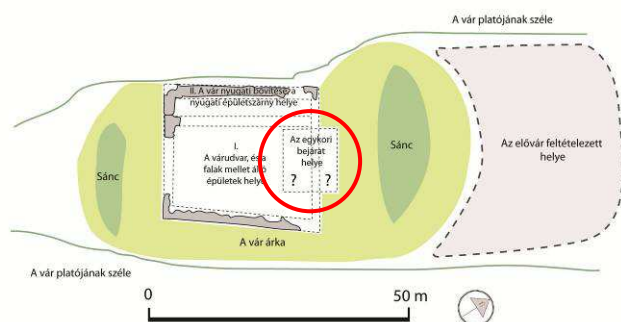

17-18-19. Az árok részletei a keleti oldal északi részén, az északi oldal nyugati végén, és a déli oldal keltről

A vár külső képének leírását a sánc mögött, az északi oldallal kellene folytatni, de sajnos ez a terület szinte teljesen elpusztult, illetve maradványai a föld alatt találhatóak. A vár körítő falainak északnyugati sarka, az északi homlokzat nyugati szélé valószínűleg azonos azzal a felszínen látszó maradvánnyal, amely a sokkal magasabban álló nyugati fal északi végén maradt fenn. Ez a felszínen éppen látszó, a talajból alig kilógó falcsontok egy keleti irányban, derékszögben beforduló fal részletének tűnik. Lehet egy belső osztófal maradványaként is értelmezni, alaposabb kutatás után dönthető csak el, hogy azonos-e az északnyugati külső falsarokkal.

Alig néhány méterre a falcsonttól keletre a terep meredeken emelkedni kezd, az északi fal helyén pedig, egy a keleti oldalon álló falig tartó, 7-8 méter átmérőjű „domb” található. Az

erősen törmelékes felszínű magaslat valószínűleg egy épületrész omladéka, a helyzete alapján a legvalószínűbben egy torony maradványa lehet. Mivel pontosan a hegygerinc és az előtte húzódó árok- sánc rendszer tengelyében fekszik, és az omladékkupac mérete ezt is megengedi a föld alatti épületrész vastosabb kaputoronyként is elképzelhető. Az északi oldal pontos elrendezéséről, a falsík és a bejárat helyéről, a torony létezéséről, méretéről csak további kutatás szolgálhat pontosabb adatokkal.

20-21. Az északi oldal mai képe délről, a domb alatt az egykori bejárat sejthető

22. Az északnyugati sarok a felszínen látható maradványai keletről

A leírt, a felszínen látszó, és a vár északnyugati sarkának vélt falcsonttól délre, az egykori vár nyugati fala emelkedik több mint, 20 méter hosszan, kívül több méter magasan. A nyugati fal északi sarka az északi oldal ismertetésénél leírt maradványban sejthető, ettől délre nagyobb hiány után pillérszerűen fennmaradt, minden oldalon teljesen kiomlott faldarab áll. A fal anyaga jellegzetes, a Mátra hegyeinek alapkőzetét adó, szemcsés anyagú, vöröses és szürke színű vulkanikus kő, valószínűleg andezit, amely a kemény, mélységi magmás kőzetek robbanásszerű vulkáni működés következtében felszínre kerülő változata.

A különféle összetételű vulkanikus kövek kőolvadékból, hamuból és törmelékből keletkeznek, kémiai összetételük azonos a megfelelő mélységi kőzettel, szerkezetük azonban sokkal lazább, ezért könnyen faraghatóak és fejthetőek. A minőségük nagyon változatos, környezeti hatásokra általában érzékenyek, könnyen mállanak. A világos színűek nagy szilícium-oxid tartalma kristályos kvarc formájában jelenik meg a kőben, ami ettől törekeny és rosszul megmunkálható lesz. A riolittufa és kisebb szilícium-oxid tartalmú, andezithez hasonló változata, a dácittufa a Mátra, Bükk és Tokaji hegység több pontján fejthető, a gránit kiömlési párja. Kis fajsúlyú, könnyen faragható fajta, ami gyakran vulkáni üveges részeket és földpátásványokat is tartalmaz, ezért rendkívül hajlamos a mállásra. Magyarországon az andezit a leggyakrabban előforduló kiömlési kő, magmás párja a diorit. Már a középkor óta fejtik a Pilisben, Börzsönyben, Cserhátban, és a Mátrában, sőt a Mecsekben is. Kevesebb kvarcásványt és földpátot tartalmaz, de mállásra ugyanúgy hajlamos, mint a többi hasonló keletkezésű kő. A világosszürkétől az egészen sötét változatig, a sárgától a vörösön át a barnáig, akár ugyanazon a bányahelyen is előfordul.

A pillérszerűen fennmaradt rövid falszakasz a többi falhoz hasonló szerkezetű és állapotú. Nagy felületen, főleg a felszínhez közeli részein erősen kifagyott, és kimállott, összefüggő foltokban leszakadt a külső falsíkja. Az alsó részen így kisebb átmérőjű a fal, mint eredetileg volt, a földben lévő omladék, és a felső részen még jól kivehető eredeti falsík vonalát képzeletben meghosszabbítva érzékelhető az eredeti formája, amely erősen rézsús kialakítású lehetett. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, a külső falsíkokat válogatott, a belsónél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták erősen rézsúsra. A nyugati fal északi szakasz pillérszerű fennmaradásának oka talán az lehet, hogy eredetileg itt nyílás volt a falban, amelyet a víz mosott egyre nagyobbra, míg végül át nem szakította a falat. Sajnos a feltételezett nyílás a másik oldalon is olyan mértékben kiromlott, hogy annak nyoma nem vehető ki. A leírt falhiány ma természetes vízfolyásként működik, amely a vár platójáról vezeti el a vizet. A nyugati fal egykori nyílásain eredetileg akár ellentétes irányú vízmozgatás is elképzelhető, a nyugati oldal alatti völgyben folyik a már említett Vár-patak, amely természetes vízforrásként szolgálhatta egykor a várat.

23. A nyugati fal összképe északkeletről

24-25. A rézsúsen kialakított külső falsík délről illetve északról

26. A rézsúsen kialakított külső falsík délről

27. A nyugati fal északi, átszakadt része, a pillérszerűen fennmaradt rövid szakasszal

A falhiánytól délre emelkedő szakasz folyamatosan, és több méter magasan áll, de több ponton már átszakadt, a földfelszín közelében pedig, erősen kifagyott és mállott. A pillérszerű falrészlethez közelebb eső végén, fent nagyobb összefüggő felületen maradtak fenn a külső falsíkot alkotó kövek, a déli sarok felé azonban már mindenhol a falmag látszik ki. A közeljövőben különösen veszélyes lehet két kisebb lyuk a fal középső szakaszán, amelyek átszakadását feltétlenül meg kell akadályozni. A külső felszínen a még meglévő falsíkok állapota a legkritikusabb, mivel a fal rézsús kialakítású az eső könnyen kimosta a kötőanyagot, amely ma már szinte teljesen hiányzik a kövek közül, így további nagy felületeken leszakadása várható. A falmagok állapota sem sokkal jobb, azok különösen a földfelszín közelében fagytak szét. A felszínen látható nyomok alapján valószínű, hogy a falak a mai terepszint alatt jobb állapotban vannak, az eredeti rézsús, külső falsík vonala több helyen érzékelhető.

A nyugati fal déli sarkának eredeti síkja elpusztult, különösen a felső részen látható komoly kiromlás. Talán fentről zuhant le az a hatalmas, megmunkálatlan kötőmb, amelyik a délnyugati sarok előtt a felszínen hever. Mivel a falban igazán nagyméretű kövek máshol nem látszanak elképzelhető az is, hogy a vár építéskor a felszínen heverő tömböt részben befoglalták a sarok alsó részébe.

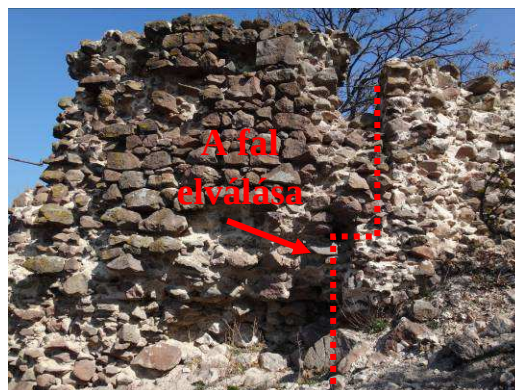
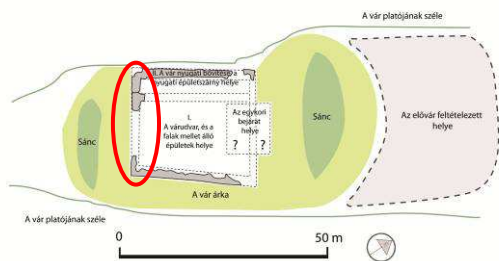
A nyugati fal a déli sarkon derékszögben megtörve befordul, és a déli oldalon közel 10 méter hosszan folytatódik, majd erősen lepusztult felülete a felszínben eltűnik és majdnem 10 méteres hiány után bukkan fel ismét. A déli körítőfal keleti vége igen magasan áll, a délkeleti az egyetlen, amely valóban jól érzékelhető, és mérhető a külső sarkok közül. A déli fal előtt az egykori várak erősen feltöltődött, és benőtt, de jól kivehető szakasza húzódik. A falak anyaga, és építésmódja hasonlít a nyugati oldalon megfigyeltékhez: a falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan, lapos és kavicszerűen kerek kövekből, vöröses és szürke andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba. A külső falsíkokat, illetve különösen a délkeleti falsarkot válogatott, a belsónél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták síkra. Az egyetlen valódi különbség tehát, hogy amíg a nyugati fal rézsús kialakítású, addig az épen maradt falsíkok tanúsága szerint, a déli homlokzat sík volt.

A megfigyelések során a déli oldal bizonyult a legtöbb információt megőrző, és mai állapotában is megmutató résznek, ahol a vár építésére vonatkozó eddig nem tárgyalt megfigyelést tehettünk, és a meglévő külső sarkon kívül, még egy eredeti részletet, egy nyílást is felfedezhettünk.

A legfontosabb, hogy a nyugatról beforduló fal közel 7 méteres szakasza, és ezzel a teljes nyugati fal egyértelműen hozzáépült a déli fal eredeti nyugati végéhez. A délkeleti sarok tagolását megfigyelve feltűnik, hogy annak enyhén rézsús, kis lépcsőkkel visszaléptetett tagolása volt, amely a falrakás módjában is jól látható. A déli falat úgy építették meg, hogy abban vízszintes építési fázisok nyomait láthatjuk, amelyek habarcscsíkokkal válnak el. A sávós, vagy „csíkos” mintázatú falazás a másik oldalon, a nyugati lejtő felé eső részen is megfigyelhető, a lépcsősen visszaugró, rézsús lábazattagolással együtt. A már elkészült délnyugati falsarok lábazatára utólag falazták a déli fal nyugati folytatását, amely az itt erősen lepusztult falmagnak köszönhetően jól megfigyelhető. A déli fal nyugati vége, és a mai, lepusztult délnyugati külső sarok tehát a déli fal nyugati irányú bővítésének eredménye, amely eltér a sávosan falazott, hosszabb, keleti szakasztól. Az említett, fennmaradt nyílásmaradvány a bővítés során keletkezett, az eredeti délnyugati, külső falsarok alkotta a kis ablak keleti szarát, a délit az új falban építették meg. Az utóbbi bár erősen kiromlott, a nyílás könyöklője és keleti szára még megvan.

A nyílásrészlet alatt, és azzal egyvonalban, a külső falsíkon építési állványzat rögzítésére szolgáló gerendafészkek részben kiromlott maradványai is látszanak, a délnyugati

sarokhoz közel, a mai felszín felett egy méterrel egy falazott, de belül eltömődött kifolyónyílás van.

28-29-30. A vár helyszínraja, és a délnyugati sarok délről

31-32-33. A déli fal nyugati szélé délnyugatról, az egykori vízelvezető és a teljesen kiomlott délnyugati külső sarok

A déli fal a középső harmadában teljesen átszakadt, a délnyugati falsarok a földfelszín közelében erősen kifagyott és mállott, fent nagyobb összefüggő felületen maradtak fenn a külső falsíkot alkotó kövek, egyébként mindenhol a falmag látszik ki. A közeljövőben különösen veszélyes lehet a még meglévő külső felszínek leszakadása, mivel az eső a kötőanyagot már nagyjából kimosta. A falmagok a földfelszín közelében erősen szétfagytak.

A déli fal egykori nyugati átépítésének, bővítésének ténye egyértelmű, de annak ideje, mértéke, és módja csak további kutatásokkal állapítható meg. Az építésmód kisebb különbsége, az első periódusban sávossal rakott lépcsős lábazat, a másodikban sávok nélküli rakásmód, rézsűs lábazat, nem feltétlenül jelent nagyon távoli időpontot, a falak között a rakásmódon kívül más technológiai különbség, pl. a habarcs használatában, a kőméret kiválasztásában, vagy a kőmegmunkálás mértékében nem tapasztalható. Elképzelhető, hogy a nyugati irányú bővítés csupán kivitelezés közbeni tervmódosítás következménye.

34. A déli fal közepe, és nyugati vége keletről

Falazási fázis határa
(falegyen)

Falazási fázis határa
(falegyen)

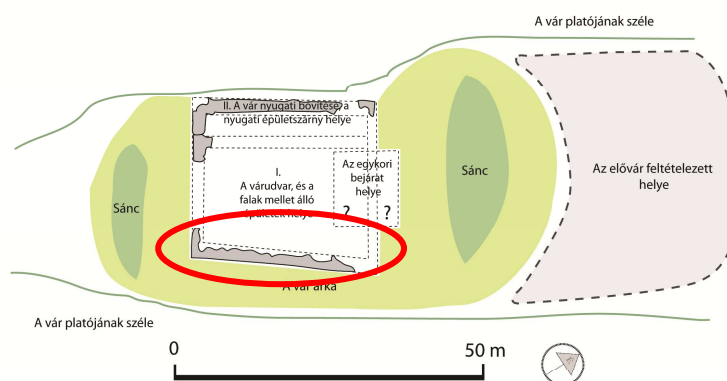
Falazási fázis határa
(falegyen)- Lábazat

35. A déli fal keleti vége, a délkeleti külső falsarokkal

A külső délkeleti falsarok, a derékszögben találkozó déli és keleti körítőfalakból csak igen rövid szakaszt tartott fenn, igaz legalább több méter magasán. A falak rakásmódja jellegzetesen sávos, a keleti falat a déli nagyobb részéhez hasonlóan, úgy építették meg, hogy abban vízszintes falazási fázisokat hagytak, amelyek jól látható habarccsíkokkal válnak el. A sávos, vagy „csíkos” mintázatú falazás alsó része enyhén rézsűs kialakítású, feljebb kissé lépcsőzve beugró, tagolása egyértelműen lábazatszerű. A keleti falat a

többihez hasonlóan építették meg, a falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan, lapos és kavicsszerűen kerek kövekből, vöröses és szürke andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba. A külső falsíkokat és különösen a délkeleti falsarkot válogatott, a belsónél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták síkra. Jellemző, hogy a kövek mérete, átmérője felfelé csökken.

A fal alsó része a déli sarok után közel 30 méter hosszan áll, de csak egy rövid, közbeeső szakaszon több méter magas, egyébként a kiszakadt omladék támasztja meg, és védi a további kidőléstől. A 20. század elején még magasan, és főleg folyamatosan álló keleti falak pusztulása a közelmúltban láthatóan felgyorsult, a helyszínen a falat kísérő várárokba frissen kiszakadt omladék látszott. Az árkot ma már a középső szakaszon, és a csak sejthető északi sarok helyén is csaknem teljesen betemette a vár falainak építőanyaga.

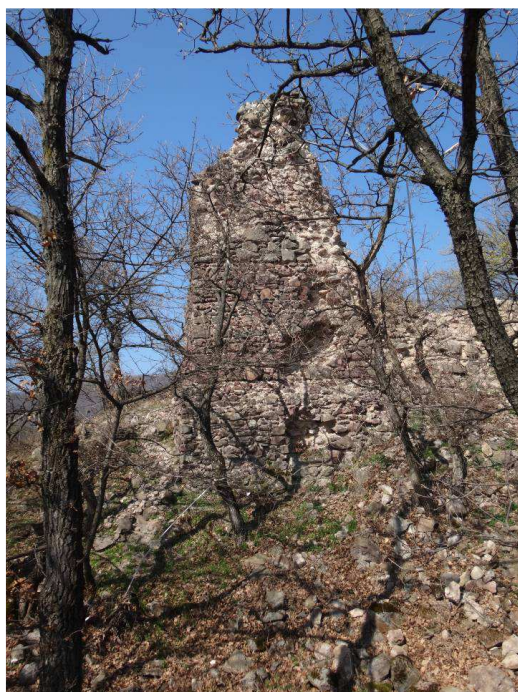
36-37. A keleti fal helye és összképe keletről

A fal északi végén, a feltételezhető északkeleti falsarok mellett, a felszínen két, széles, fülkeszerűen mély kifagyás látható, itt a legsérülékenyebb a fal, felette emelkedik ugyanis egy magasabban álló szakasz, amely könnyen a következő leszakadó részlet lehet, ha a kifagyások nem kerülnek sürgősen befalazásra. Szintén erősen kifagyott, és különösen a

felszín felett kötőanyagát veszített, a keleti fal középső szakasza, és a délkelti sarok melletti alacsonyabb rész.

38-39. A keleti fal északi és középső szakasza keletről

40. A keleti fal déli vége keletről

Az egykori vár belsejébe, valószínűleg a középkorhoz hasonló útvonalon, az észak felől, a hegygerincen érkező turistaúton léphetünk. A kis kitaposott ösvény keresztülvezet a magas törmelékhalmon, amely alatt az egykori kaputorony maradványa sejthető. Az északi körítőfalból sajnos bent sem látszik több mint, amit a feljebb leírtunk: a felszínen éppen csak kibukkan az északnyugati sarok kis részlete.

A nyugati falból belül alacsonyabb részek látszanak, mint kívülről, de ennek oka főleg a meredeken ereszkedő nyugati hegyoldal, és kisebb mértékben a belső feltöltődése. A vár platójának a nyugati fallal párhuzamos kb. 5 méter széles szakasza több méterrel mélyebben fekszik, mint a tőle keletre eső rész. A szintkülönbség pontos mértékét ugyan csak a terület eredeti járószintjeinek feltárásával lehet meghatározni, annak aránya azonban ma is jól érzékelhető. A szintkülönbség a meredeken lejtő nyugati hegyoldallal és a nyugati irányú bővítéssel magyarázható, az utóbbit a délnyugati külső sarkon megfigyelt faelválás bizonyította.

A nyugati fal belső oldala az északi végén, a felszínen látszó, a földből kilógó maradványokkal indul, majd rövid falhiány után a pillérszerűen fennmaradt falszakaszban bukkan ki a mai felszínre. A rövidke falszakasz utáni hiányt- a falkiszakadás során kialakult természetes víz kifolyással- összefüggő, de több helyen is átszakadt fal követi. A kívülről is látszó két kisebb lyuk az egybefüggő falrész északi végén jelentősen megnövekedett, és átszakadt, eredetileg talán vízelvezetők vagy építési állvány gerendafészkei lehettek, jelenleg természetes víz kifolyóként működnek. Jelentős falhiány alakult ki a nyugati déli végén is, a délnyugati sarok mellett, ahol emiatt egy kisebb faltömb leszakadással fenyeget.

A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan, lapos és kavicszerűen kerek kövekből, vöröses és szürke andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba. A belső falsíkokat, gondosabban válogatott, a falmaghoz használt kőanyagnál valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták síkra. Az utóbbi részletei csak a fal felső részének egyes szakaszain maradtak meg, máshol a falmagig kiomlott a falsík. A még meglévő ép részeken az eső okoz komoly károkat a kötőanyagban, amely erősen kimállott, különösen a felszín közelében.

Sajnos a fal állapota és a belső feltöltődés miatt belső osztásnak, egykori földemnek, vagy boltozatnak nem látszik nyoma, a vár többi részéhez viszonyított helyzete alapján a nyugati fal mentén egy alagsor- pince helyiségsora képzelhető el, amelynek földemje a feljebb, keletre lévő plató szintjében lehetett. A funkciót, a belső tagolást és szintviszonyokat egy későbbi kutatás tisztázhatja.

41. A délnyugati sarok belül, keletről

42. A déli fal nyugati szakasza belül, az ablakkal és az egyik gerendafészek

43-44-45. A nyugati fal déli, középső és északi szakaszai belül, keletről

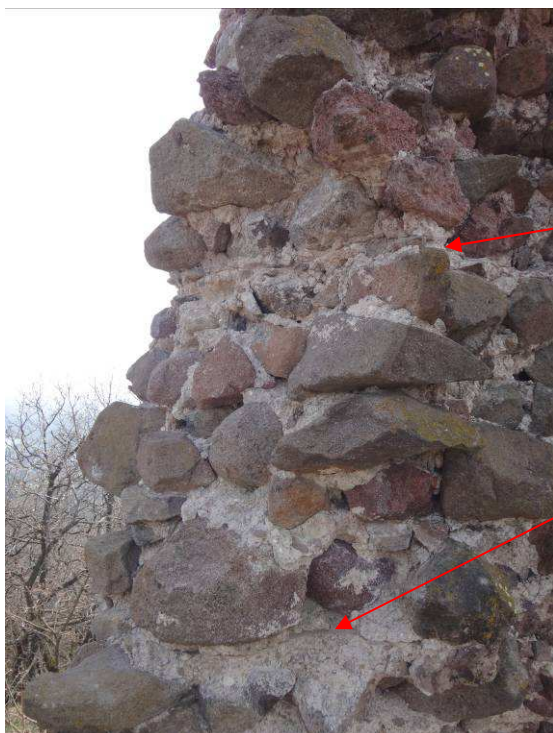
A lefedés módjáról és helyéről a délnyugati sarok közelében lévő részletek alapján lehet fogalmunk. A déli körítőfal e szakasza kívül ugyan erősen mállott, belső síkja azonban csaknem teljesen ép. Jól látható egyrészt a külsőn megfigyelt beforduló, lépcsőzetes tagolású falsarok, és a hozzáépült nyugati bővítés, a mai délnyugati külső falsarokkal. A vár tervváltoztatás, illetve bővítés előtti állapotában ez a lépcsőzetes tagolású fal lett volna a külső sarok, amely a nyugati irányú bővítés után belső osztófal részévé változott. A külső leírásánál már említett ablak, amelynek egyik szára a korábbi fal síkja, bal oldalán két,

szabályosan falazott gerendafészek látszik. A síkfödém szintje tehát meghatározható, a kis ablak pedig pince szellőzőként funkcionálhatott, és talán egy ugyanilyen ablak volt a nyugati fal északi szakaszán, a már teljesen kiromlott részen is, a pillérszerűen fennmaradt falszakasz déli oldalán.

A déli fal belül a délnyugati saroktól keletre alig 10 méter hosszan követhető, a felszínen látszó nyomok alapján ma a vár belsejének feltöltődésében, a föld alatt van. A délkeleti sarkon magasan, pillérszerűen fennmaradt részlet a déli és keleti fal találkozása. Belül sajnos olyan mértékben lepusztult, és mállott, hogy semmiféle részlet nem látszik rajta, sajnos még a belső falsarok sem határozható meg pontosan. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan, lapos és kavicsszerűen kerek kövekből, vöröses és szürke andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, igen jól megfigyelhetőek a külsőn leírt sávós falazási fázisok. A messziről is látszó vízszintes falsávok kialakításának módja itt, a kiromlott falmagon jól tanulmányozható. A körülbelül 1-2 méteres folyamatosan rakott kőfalat vízszintesre egyengették, és tetején habarcsot terítettek szét. Egy következő fázisban, valószínűleg már a részben megkötött vízszintes felszínre újabb terítés után egy másik 1-2 méteres szakaszt falaztak. Az egyes sávok a vastagabb habarcssterítések között jöttek létre. Az építésmód ma a keleti külső homlokzatot jellemzi, de ilyen volt a vár egésze, kivéve a nyugati irányú bővítést.

46. A délkeleti sarok belül,
északnyugatról

Falazási fázis határa

Falazási fázis határa

47. A keleti fel részletfotója nyugatról

A keleti oldal középső szakasza belül erősen feltöltődött, egy jelentősebb falszakasz közelmúltban történt kiszakadása után itt a maradványok alig emelkednek a felszín fölé, kivéve azt az 5-7 méteres szakaszt, amely észak felé több méter magasan áll. A fal belül teljesen mállott, csupán néhány négyzetméternyi felületen őrizte meg gondosabban falazott, válogatott kövekből álló síkját, másutt csak a többi falhoz teljesen hasonló kisebb méretű megmunkálatlan kövekből, fehér kötőanyagba rakott falmagja látszik, amely erősen kifagyott és mállott.

A keleti fal mindkét álló falszakaszának állapota igen rossz, bár a külső falsíkok épek, a falak belülről erősen pusztulnak, a középső szakasz közelmúltban történt kidőlését valószínűleg éppen a belső meggyengülése okozta. A falsíkok lepusztulása miatt sem belső osztás, sem földem, vagy boltozás nyoma nem látszik, a fennálló maradványok alapján nem világos, hogy a vár területének beépítettségét hogyan képzelhetjük el.

48. A keleti fal középső, magasan álló szakasza belül,

49. A keleti fal középső, magasan álló szakasza délről, az előtérben a közelmúltban kiomlott falrészszel

Valószínű, hogy az egykori várudvar szintje közel lehetett a maihoz, ezt a vár belsejében a mai felszínen lévő szikla kibukkanások igazolják, és a nyugati falon megfigyelt jelenségek értelmezése nyomán az is valószínű, hogy a nyugati sávban egy szinttel mélyebben alagsor, vagy pince helyezkedett el. Az utóbbi felett magasabb felépítmény, tehát földszint és akár emelet is lehetett. A déli és a keleti oldal egykori beépítettségéről csak további kutatással lehet információt szerezni, elképzelhető, hogy a falak mentén beforduló épületszárnyak kis udvart zártak közre, de egyelőre az sem zárható ki, hogy a falaknak támaszkodó, egymástól független, akár könnyűszerkezetes épületek álltak laza beépítésben. Mivel a felszínről, és az álló falakról több információ nem olvasható le, a forráshiány miatt nem világos a markazi vár egykori jelentősége és beépítettségének mértéke, a további kutatásokig nyitva kell hagyni a pontosabb rekonstrukció kérdését. A belsejében, a várudvar közepén, több, a hegygerincre fűződő terepalakulat feltűnő. A jelenleg 1-2 méter átmérőjű, sziklás, törmelékes betöltésű lyukak szerepe, az alattuk lévő mélyedések eredeti értelme természetesen csak további kutatásokkal állapítható meg, de nem volna meglepő, ha az egyik ciszternának bizonyulna.

50. A várudvar egykori helye északról és a felszínen látható jelenségek

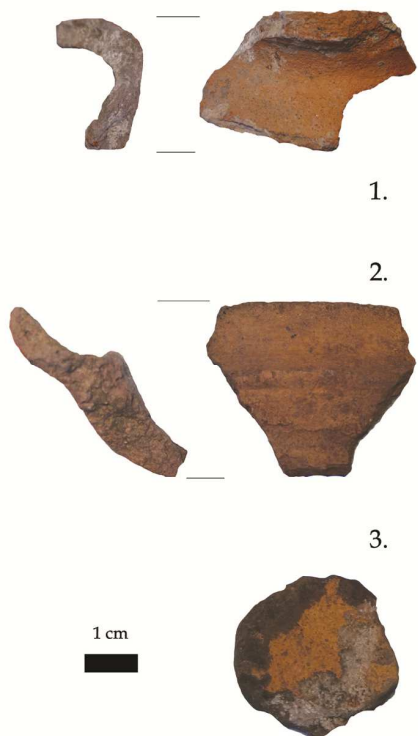

51. A várudvar egykori helye nyugatról és a felszínen látható

A vár ma kirándulóként funkcionál, amelyet a nyomok alapján rendszeresen használnak tűzrakó és szalonasütő helynek. A helyszíni szemle során két tűzrakó helyet találtunk a vár egykori belsejében, sajnos mindkettőt a leomlott falak anyagából építették. A területen nem túl nagy mennyiségben, de szétszórva találtunk szemetet is.

A vár belsejében a felszínről három középkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk.

Az egyik egy barnára égett, jól iszapolt anyagú, kézikorongon készült fazék peremének kis töredéke. A perem alacsony, kihajló, kifelé elkeskenyített, sekély fedőhoronnyal képzett. A darab valószínűleg 14. századi. A másik egy halvány vörösre és szürkére rétegesen kiégett, kézikorongon készült, fazék váll és peremének kis részlete erősen kihajló, tagolása letört. 13- 14. századi darab lehet. A harmadik egy vörösre és barnásszürkére kiégett, jellegtelen, díszítetlen oldaltöredék a 13- 14. századból.

52. A vár belsejében gyűjtött középkori kerámiatöredékek
 1. Halványvörös perem
 2. Barna perem
 3. Jellegtelen oldaltöredék

5.3. A helyszíni vizsgálatok eredményeinek összefoglalása

Markaz község önkormányzatának megbízásából a Magyar Nemzeti Múzeum- Nemzeti Örökségvédelmi Központ Épületkutatási Osztályának munkatársai egy ún. régészeti tanulmány készítésének részeként 2014. március 14. és 18. –án helyszíni szemlét és bejárást tartottak a markazi várban és környezetében. A helyszíni munkában Fülöp András régész, Koppány András régész, Jankovics Norbert művészettörténész- régész, valamint Szökrön Péter geodéta vett részt, a cél a marakazi vár romjainak felmérése és leírása volt. A leírás során minden a terepen, a felszínen és a fennálló romokon érzékelhető nyomot megfigyeltünk, és lehetőség szerint értelmezni igyekeztünk.

A markazi vár a községtől északnyugatra álló romjait a várhegy keleti oldalán északnyugati irányba felfelé haladva, majd a délre kanyarodva, a hegygerince haladó turistaúton értük el.

A várhegy középtengelyében érzékelhető, körülbelül 30 méter átmérőjű elővár helyének vélt plató mögött, széles, tagolt árokrendszer részben betöltődött maradványai U- alakban veszik körbe a romot. Az északi és déli árok rész mélyebb és szélesebb, ezeket egy-egy magas sánc osztja ketté. Eredetileg a külső vár talán faerődítéssel körített területe mögött húzódó árokban, a sáncon híd vezethetett át. A nyugati oldal megközelíthetetlenül meredek, ezért itt nem volt szükség a várárok kialakítására.

A vár egykori északi oldalán álló épületrészek teljesen elpusztultak, maradványaik a föld alatt lehetnek. Középen, a hegygerinc és az előtte húzódó árok- sánc rendszer tengelyében magas omladékkupac emelkedik, amely valószínűleg kaputorony helyeként képzelhető el. Az északi oldal pontos elrendezéséről, a falsík és a bejárat helyéről, a torony létezéséről, méretéről csak további kutatás szolgálhat pontosabb adatokkal.

A vár egykori nyugati fala több mint, 20 méter hosszan, kívül több méter magasan, belül a meredek nyugati oldal okozta szintkülönbség miatt a külsőnél lényegesen alacsonyabban áll.

Az összes fal anyaga jellegzetes, a Mátra hegyeinek alapkőzetét adó, szemcsés anyagú, vöröses és szürke színű kő, valószínűleg andezit, amely vulkáni tevékenység során a felszínre kerülő, és megszilárduló kőzetből keletkezik. Magyarországon az andezit a leggyakrabban előforduló kiömlési kő, magmás párja a diorit.

Az összes álló falat hasonlóan építették meg, a falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, a külső falsíkokat válogatott, a belsőnél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták. A falsíkok alig néhány négyzetméteren maradtak csak fenn, a legtöbb helyen a falmagig kiromlottak a romok.

A nyugati fal kifelé eredetileg erősen rézsű volt, déli sarkának eredeti síkja elpusztult. A délnyugati sarkon a vár építésére vonatkozó eddig nem tárgyalt megfigyelést tehettünk. A nyugati fal délre beforduló közel 7 méteres szakasza, és ezzel a teljes nyugati fal egyértelműen utólag épült hozzá a déli fal eredeti nyugati végéhez, amelyet eredetileg enyhe rézsűvel és kis visszaugrással tagoltak. A sarok falzatának felhasználásával, a bővítés után egy kis nyílást alakítottak ki, a kis ablak keleti szárát a meglévő, korábbi falsík alkotta. A nyílásrészlet alatt, és azzal egyvonalban, a külső falsíkon építési állványzat rögzítésére szolgáló gerendafészek részben kiromlott maradványai is látszanak, a délnyugati sarokhoz közel, a mai felszín felett egy méterrel egy falazott, de belül eltömődött kifolyónyílás van. A déli fal egykori nyugati átépítésének, bővítésének ténye egyértelmű, de annak ideje, mértéke, és módja csak további kutatásokkal állapítható meg, elképzelhető, hogy a nyugati irányú bővítés csupán kivitelezés közbeni tervmódosítás következménye.

A vár platójának a nyugati fallal párhuzamos kb. 5 méter széles szakasza belül több méterrel mélyebben fekszik, mint a tőle keletre eső rész. A szintkülönbség a meredeken lejtő nyugati hegyoldallal és a nyugati irányú bővítéssel magyarázható. A vár többi részéhez viszonyított helyzete alapján a nyugati fal mentén egy alagsor- pince helyiségsora képzelhető el, amelynek földmije a feljebb, keletre lévő plató szintjében lehetett. A déli körítőfal nyugati részének belsején, az ablak bal oldalán két, szabályosan falazott gerendafészek látszik, amely itt az egykori síkfödémre utal.

A külső délkeleti falsarok, a derékszögben találkozó déli és keleti körítőfalakból csak igen rövid szakaszt tartott fenn több méter magasan. A falak rakásmódja jellegzetesen sávós, a keleti falat a déli nagyobb részéhez hasonlóan, úgy építették meg, hogy abban vízszintes falazási fázisokat hagytak, amelyek jól látható habarccsíkokkal válnak el. A sávós, vagy „csíkos” mintázatú falazás alsó része enyhén rézsűs kialakítású, feljebb kissé lépcsőzve beugró, tagolása egyértelműen lábazatszerű. A fal alsó része a déli sarok után közel 30 méter hosszan áll, de csak egy rövid, közbeeső szakaszon több méter magas, egyébként a kiszakadt omladék támasztja meg, és védi a további kidőléstől.

A délkeleti és a déli oldal középső szakaszán pillérszerűen fennmaradt részletek belül olyan mértékben lepusztultak, hogy azokon semmiféle részlet nem látszik, mindkettő állapota igen rossz, és bár a külső falsíkok épek, a belső annyira meggyengült, hogy kidőléssel fenyeget.

Az egykori várudvar szintje közel lehetett a terület közepének mai szintjéhez. A nyugati, mélyebben fekvő, bővítéssel létrejött rész felett magasabb felépítmény, tehát földszint és akár emelet is lehetett. A déli és a keleti oldal egykori beépítettsége kérdéses, elképzelhető, hogy a falak mentén beforduló épületszárnyak kis udvart zártak közre, de az sem zárható ki, hogy a falaknak támaszkodó, egymástól független, könnyűszerkezetes épületek álltak laza beépítésben. A várudvar közepén, két, a hegygerincekre fűződő terepalakulat feltűnő, az 1-2 méter átmérőjű, sziklás, törmelékes betöltésű lyukak szerepe nem világos, további kutatásuk nélkül nem meghatározható.

A vár belsejében, a felszínről, három kerámiatöredéket gyűjtöttünk, amelyek korát a késő Árpád- kor és Anjou- kor között határozhatjuk, a használati edényeket, amelyekhez tartoztak, a 13- 14. században használták a vár lakói.

5.4. A terepalakulatok és felmenő falak leírása az értékleltárok számára a 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2., valamint az azt módosító 62/2014 (III. 6.) Kormányrendelet 6. mellékletében előírt tartalommal, táblázatba szerkesztve

Helyszín megnevezése:		Markaz, Vár		
Cím:		hrsz.: 019/1, 019/2; műemléki törzsszám: 2205		
Védett műemléki értékek adatlapja				
Az „elővár” helye				
	jellege:	leírása:	datálása:	fotó:
Az „elővár” területe	Sekély teknő, a felszínen látszó falmaradványok nélkül.	A várhegy középtengelyében jól érzékelhető mélyedés, növénytől ritkán benőtt, kb. 30 méter átmérőjű terület. A feltételezett elővár kijelöli az egykori megközelítési útvonalat, jelzi a vár bejáratának helyét.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 16
A Vár külső építményei és a homlokzatképzés anyagai, szerkezetei				
	jellege:	leírása:	datálása:	fotó:
Várárok	Az elővár helyének vélt rész mögött, széles, tagolt árokrendszer részben betöltődött maradványai	Az árok három oldalról, U-alakban veszik körbe a romot, a nyugati oldal megközelíthetetlenül meredek, ezért itt a várárok kialakítására nem volt szükség. Az északi és déli árok rész mélyebb és szélesebb, ezeket egy-egy magas sánc osztja ketté.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 35
Az északi homlokzat (helye)	Teljes egészében föld alatt lévő, a felszínen szinte nem is látszó maradványok.	A vár körítő falainak északnyugati sarka valószínűleg azonos azzal a felszínen látszó maradvánnyal, amely a sokkal magasabban álló nyugati fal északi végén maradt fenn. A talajból alig kilógó falcsontok egy keleti irányban, derékszögben beforduló fal részletének tűnik. A falcsonttól keletre 7-8 méter átmérőjű „domb” emelkedik, az erősen törmelékes felszínű magaslat valószínűleg egy épületrész, talán egy torony omladéka. A helyzete alapján valószínűleg az egykori bejárat	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 20, 21

		helye lehet.		
lábazat	-	A felszínen nem látható, talán a földben fennmaradt.	-	-
	jellege:	leírás:	vasalatok:	datálása:
nyílások, és nyílászárók:	A felszínen nem látható, talán a földben fennmaradt.	A felszínen nem látható, talán a földben fennmaradt.	Nyílászáró vasalatok nem maradtak fenn.	-
tető és tetőfelépítmények, kémények:	-	Eredeti födémek, tetők és kémények nem maradtak fenn.	-	-
A nyugati homlokzat	Több mint, 20 méter hosszán, kívül több méter magasan, belül a meredek nyugati oldal okozta szintkülönbség miatt a külsőnél lényegesen alacsonyabban álló erősen lepusztult kőfal, komoly hiányokkal.	Az északi végén a felszínen látható falcsontok formájában indul, majd pillérszerűen fennmaradt rövid falszakasz után kisebb átszakadásokkal tagolt fal. A felszínen lévő omladék, és a felső részen még jól kivehető eredeti falsík szerint erősen rézsús kialakítású volt. Nagy felületen, főleg a felszínhez közeli részein erősen kifagyott, és kimállott, összefüggő foltokban leszakadt a külső falsíkja. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből, valószínűleg andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, a külső falsíkokat válogatott, a belsőnél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták. A nyugati fal derékszögben megtörve keletre befordul.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 25, 26, 27
lábazat	Tagolatlan.	Külön lábazati tagolás nem látszik, a felszín feletti szakasz tagolatlan, erősen rézsús kialakítású.	Középkor (13-14. század ?).	-
festés	-	A homlokzaton az egykori vakolás és színezés nem látszik, ill. teljesen elpusztult.	-	-

díszítmények	-	A homlokzaton eredeti tagolás, vagy díszítmény nem maradt fenn.		-	-
mellvéd, attika, oromzat	-	Mellvéd, attika, vagy oromzat eredetileg valószínűleg nem volt, az eredeti főpárkány magasság nem ismert.		-	-
	jellege:	leírás:	vasalatok:	datálása:	fotó:
nyílások, és nyílászárók:	Eredeti nyílások nem maradtak fenn.	A fal egyes kiromlása i, különösen az északi és déli végén) eredetileg ablakok is lehettek.	Nyílászáró vasalatok nem maradtak fenn.	-	-
tető és tetőfelépítmények, kémények:	-	Eredeti födémek, tetők és kémények nem maradtak fenn.		-	-
A déli homlokzat	Több mint, 20 méter hosszán, a két sarkon kívül igen alacsonyan álló erősen lepusztult kőfal, a keleti végén több méter magasan álló falsarokkal, nyugati szakaszán jól látható falelválással.	A nyugati végén a nyugati falhoz kapcsolódóan induló fal, amely 7 méteres szakasz után eltűnik a felszín alatt, és csak a keleti végén bukkan újra fel. A nyugati fal délre beforduló közel 7 méteres szakasza, és ezzel a teljes nyugati fal egyértelműen utólag épült hozzá a déli fal eredeti nyugati végéhez, amelyet eredetileg enyhe rézsúvel és kis visszaugrással tagoltak. A külső falsíkon építési állványzat rögzítésére szolgáló gerendafészek részben kiromlott maradványai látszanak, a délnyugati sarokhoz közel, a mai felszín felett egy méterrel egy falazott, de belül eltömődött kifolyónyílás van. A fal nagy felületen, főleg a felszínhez közeli részein erősen kifagyott, és kimállott, összefüggő foltokban leszakadt		Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35

		a külső falsíkja. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből, valószínűleg andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, a külső falsíkokat válogatott, a belsőnél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták.			
lábazat	Részben rézsűs, lépcsős, egyszerű tagolással.	A fal nyugati szakaszán, a bővítés előtti külső homlokzatokat alul enyhén rézsűs, felül kissé lépcsőzve visszaugró lábazat tagolta. A nyugati bővítésnek nincs külön lábazata.		Középkor (13-14. század ?).	35
festés	-	A homlokzaton az egykori vakolás és színezés nem látszik, ill. teljesen elpusztult.		-	-
díszítmények	-	A homlokzaton eredeti tagolás, vagy díszítmény nem maradt fenn.		-	-
mellvéd, attika, oromzat	-	Mellvéd, attika, vagy oromzat eredetileg valószínűleg nem volt, az eredeti főpárkány magasság nem ismert.		-	-
	jellege:	leírás:	vasalatok:	datálása:	fotó:
nyílások, és nyílászárók:	Kicsi, egyenes záródású szellőzőablak részletei.	A korábbi épület sarok falazatának felhasználásával, létrejött kis nyílás, keleti szárát a meglévő korábbi falsík alkotta, nyugati szára falazott,	Nyílászáró vasalatok nem maradtak fenn.	Középkor (13-14. század ?).	29, 30

		szárköve indítása látszik.		
tető és tetőfelépítmények, kémények:	-	Eredeti födémek, tetők és kémények nem maradtak fenn.	-	-
A keleti homlokzat	Kb. 20 méter hosszan, a déli sarokban, és fal közepe táján több méter magasan álló, belül a fal mentén erősen feltöltődött, lepusztult kőfal, komoly hiányokkal.	A déli végén magasan álló falsarokkal indul, majd hosszú szakaszon kiszakadt, újabb, pillérszerű szakaszban folytatódó, végül a felszín alá bukó homlokzat. A felszínen kívül nagy mennyiségű omladék támasztja, nagy felületen, főleg a felszínhez közeli részein erősen kifagyott, és kimállott, összefüggő foltokban leszakadt a külső falsíkja. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből, valószínűleg andezitből rakták, jó minőségű kavicsos, homokos soványítású, de magas mésztartalmú fehér kötőanyagba, a külső falsíkokat válogatott, a belsónél valamivel nagyobb méretű, kifelé megmunkált kövekből falazták. A falak rakásmódja jellegzetes, sávós, a vízszintes falazási fázisok során a falegyenekre elkent habarccsíkokkal elváló el.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 49
lábazat	Részben rézsűs, lépcsős, egyszerű tagolással.	A falazás alsó része enyhén rézsűs kialakítású, feljebb kissé lépcsőzve beugró.	Középkor (13-14. század ?).	35
festés	-	A homlokzaton az egykori vakolás és színezés nem látszik, ill. teljesen elpusztult.	-	-
díszítmények	-	A homlokzaton eredeti tagolás, vagy díszítmény nem maradt fenn.	-	-
mellvéd, attika, oromzat	-	Mellvéd, attika, vagy oromzat eredetileg valószínűleg nem volt, az	-	-

		eredeti főpárkány magasság nem ismert.			
	jellege:	leírás:	vasalatok:	datálása:	fotó:
nyílások, és nyílászárók:	Eredeti nyílások nem maradtak fenn.	-	Nyílászáró vasalatok nem maradtak fenn.	-	-
tető és tetőfelépítmény ek, kémények:	-	Eredeti födémek, tetők és kémények nem maradtak fenn.		-	-
Védett műemléki érték helyiségeinek adatlapjai					
A helyiség száma: II.					
épületszint:		Alagsor.			
megnevezése:		Az egykori nyugati épületszárny helye.			
aktuális funkciója:		Nincsen funkciója, a romterület részben benőtt része.			
történeti rendeltetése:		Eredetileg pince lehetett.			
alapterülete: (m ²)		Kb. 150-160 m ² . Pontos mérete, és a terület belső tagolása csak további kutatással pontosítható.			
belmagassága: (m)		Kb. 2-3 méter. Pontos mérete, és a terület belső tagolása csak további kutatással pontosítható.			
Térelhatárolás történeti értéket képviselő anyagai, szerkezetei:					
	jellege:	leírása:	datálása:	fotó:	
mennyezet:	Elpusztult, síkfödém lehetett.	A délnyugati sarok mellett fennmaradt gerendafészek tanúsága szerint a helyiségek mennyezet, legalábbis itt, sík lehetett.	Középkor (13-14. század ?).	42	
padló	A magasan feltöltődött belső miatt az eredeti járószintek nem látszanak.	A vár platójának a nyugati fallal párhuzamos kb. 5 méter széles szakasza belül több méterrel mélyebben fekszik, mint a tőle keletre eső rész. A szintkülönbség a meredeken lejtő nyugati hegyoldallal és a nyugati irányú bővítéssel magyarázható. A vár többi részéhez viszonyított helyzete alapján a nyugati fal mentén egy alagsor- pince helyiségsora képzeltető el.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 22, 23, 27, 41, 42, 43, 44, 45	

fal	Több mint, 20 méter hosszan a külsőnél lényegesen alacsonyabban álló erősen lepusztult kőfal, komoly hiányokkal.	A falon a lepusztultság miatt, a külsőn leírt ablakon, és a földémnél említett gerendafészkeken kívül más belső tagolás nem maradt fenn. A falmagot kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből rakták, a belső falsíkokat válogatott kövekből falazták. A felszín közelében jelentős kifagyások láthatóak.	Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 22, 23, 27, 41, 42, 43, 44, 45
festés	-	A belső falsíkon az egykori vakolás és színezés nem látszik, ill. teljesen elpusztult.	-	-
burkolatok	-	A falsík lepusztultsága miatt belső burkolatnak nem látszik nyoma.	-	-
lábazat	-	A magasan feltöltődött belső, és a falsík lepusztultsága miatt a belső lábazatnak nem látszik nyoma.	-	-
	jellege:	kilincs : zár : pánt :	datálása:	fotó:
nyílások, és nyílászárók:	Kicsi, egyenes záródású szellőzőablak részletei, leírását L. még a déli homlokzatnál.	A korábbi épület sarok falazatának felhasználásával, létrejött kis nyílás, keleti szárát a meglévő korábbi falsík alkotta, nyugati szára falazott, szárköve indítása látszik.	Középkor (13-14. század ?).	29, 30
egyéb:	Két, négyzetes gerendafészkek.	A délnyugati sarok mellett, az ablaktól nyugatra, fennmaradt falazott, kb. 30 cm nagyságú gerendafészkek. L. a mennyezet leírásánál.	Középkor (13-14. század ?).	42
A helyiség száma: I.				
épületszint:	Földszint.			
megnevezése:	Az egykori várudvar, és az udvart kísérő épületek helye.			
aktuális funkciója:	Nincsen funkciója, a romterület részben benőtt része.			
történeti rendeltetése:	Várudvar, a körítőfalakat kísérő épületek, épületszárnyak helye.			

alapterülete: (m ²)		400-460 m ² . Pontos mérete, és a terület belső tagolása csak további kutatással pontosítható.				
belmagassága: (m)		Nem ismert.				
Térelhatárolás történeti értéket képviselő anyagai, szerkezetei:						
	jellege:	leírása:			datálása:	fotó:
mennyezet:	Nyomai nem maradtak fenn.	Az álló falakon nem maradt nyoma sem boltozatnak, sem födémnek.			-	46, 48
padló	-	A magasan feltöltődött belső miatt az eredeti járószintek nem látszanak.			-	-
fal	A várplató belsejében a falak nagyon magasan feltöltődtek, csak a déli fal keleti széle áll magasan, és a keleti fal helye érzékelhető. Erősen lepusztult kőfala, komoly hiányokkal.	A felszínen lévő maradványokon csak a falmag látszik, amelyet kisebb, közepes méretű megmunkálatlan kövekből rakott. A keleti fal sávokban falazott, a falazás módjáról L. a déli homlokzat leírását.			Középkor (13-14. század ?).	11, 12, 13, 14, 15, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52
festés	-	A belső falsíkon az egykori vakolás és színezés nem látszik, ill. teljesen elpusztult.			-	-
burkolatok	-	A falsík lepusztultsága miatt belső burkolatnak nem látszik nyoma.			-	-
lábazat	-	A magasan feltöltődött belső, és a falsík lepusztultsága miatt a belső lábazatnak nem látszik nyoma.			-	-
	jellege:	kilincs:	zár:	pánt:	datálása:	fotó:
nyílások, és nyílászárók:	Nyílás nem maradt fenn.	Nyílászáró nyomok, lenyomatok és vasalatok nem maradtak fenn.			-	-
egyéb:	A várudvaron látszó, szabálytalan mélyedések.	A várudvar közepén, két, a hegygerincre fűződő 1-2 méter átmérőjű, sziklás,			Középkor (13-14. század ?).	50, 51

		törmelékes betöltésű lyuk. Talán ciszterna nyomai.		
Beépített történeti berendezések, történeti „épületgépészeti” berendezések, történeti épületvillamossági berendezések, egyéb belső történeti fragmentumok				
	jellege :	leírása:	datálása :	fotó :
Beépített történeti berendezések	-	Beépített történeti berendezések nem maradtak fenn.	-	-
Történeti „épületgépészeti” és épületvillamossági berendezések	-	A rom jelleg miatt történeti „épületgépészeti” és épületvillamossági berendezések eredetileg sem voltak.	-	-

6. KUTATÓI JAVASLATOK

Javaslatok a várat érintő további régészeti és műemlékvédelmi feladatokra

Ez az alfejezet megfeleltethető a 393/2012. (XII. 20.) Kormányrendelet 2. mellékletének 10-11. pontjával.

A markazihoz hasonló, régészetileg még nem kutatott várromoknál az első teendő az szokott lenni, hogy két vagy több keresztirányú kutatóárokkal átvágják a területet, alapvető információkat nyerve a terület kiterjedésére és szintviszonyaira vonatkozóan. Ezután a kutatóárkok szigorúan visszatemetendők! A vár állapotának fentebb közölt leírása azonban jól rávilágít arra, hogy *a legfontosabb teendő az életveszély-elhárítás és annak megelőzése, hogy újabb falak kidőljenek.* Addig a várfalak tövében régészeti feltárás sem folytatható.

A legfontosabb teendő tehát annak az építészeti igényű felmérése, hogy a falak állagbiztosítása érdekében a keleti falnál mennyit kell visszafalazni ahhoz, hogy újabb kidőlés ne fordulhasson elő. Ugyanígy szükséges annak meghatározása, hogy mely sarkoknál érdemes a falszakaszokat befordítani. Amennyiben ugyanazt a mennyiségű faltömeget, ami kidőlt, már nem érdemes visszafalazni (főleg úgy, hogy részletes felmérés nem készült a kiomlást megelőző falnézetekről), ahhoz elegendő régészeti szakfelügyelet mellett a kivitelezés közben tisztázni a falak kontúrját maximum 50 cm mélységben, és a maximum mellvéd-magasságig faló felfalazást készíteni. A föld alatti esetleges kiomlások vagy alapozási sík tisztázása kisebb faltömeg ráfalazása esetén ugyanis nem okvetlenül szükséges. A nyugati fal északi „nyílásának” – valójában egy talán nyílás helyén létrejött kiomlásának – felső részének összefalazása szintén javasolható, úgy, hogy az esetleges nyílás eredeti átboltozását nem ismerjük. Javasolható továbbá a falakat károsító növényzet eltávolítása mind a faltetőkről, mind a falak környezetéből. A falak felső kilazult köveinek eltávolítása után falkorona-javítást kell végezni. Mindezen feladatok régészeti költsége (felügyelet, megfigyelés) kb. 6 helyszíni munkanapot és 390.000. Ft+ÁFA költséget igényelnek.

A rombiztosítást követően kerülhet csak sor a két keresztirányú kutatóárokkal történő szondázó kutatásra (próbafeltárássra) és utána a visszatemetésére. E munkákat is két részre lehet osztani. Egyrészt a várbelső két árokkal való átvágására (beleértve az északon sejthető kapu- vagy öregtornyot). Ennek helyszíni munka időigénye kb. 17 munkanap 7 fő segéderő egyidejű munkájával. A múzeumi költségek és a segéderő költségei (beleértve a dokumentálás és a leletanyag-feldolgozás költségeit is) kb. 2.900.000.- Ft + ÁFA-t tesznek ki. Másrészt az északi, keleti és a déli sáncok, illetve árkok átvágása még egyszer ugyanekkora költséget jelentene.

Lényeges, hogy mind a romkonzerválási, mind az ásatási munkáknál figyelemmel kell lenni arra, hogy a vár csak gyalogosan közelíthető meg. Szerszámokkal együtt, meredek hegyoldalon lehet feljutni. A közelben fedett hely nincs, így mind a munkavégzés, mind a feljutás csak tartósan száraz, jó időben képzelhető el. Ezért a feladatok meghatározásánál csak szigorúan az állagvédelem szempontjából minimálisan szükséges beavatkozásokkal szabad számolni!

Tisztázandó továbbá az, hogy természetvédelmi szempontból milyen megkötések vannak mind az építészeti tervezés, engedélyezés és a helyszíni munkavégzés szempontjából.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A szakirodalmi gyűjtés és a helyszíni – ún. roncsolásmentes – vizsgálatok összevetéséből megpróbáltunk közelebbit megtudni a vár egykori építészeti képéről, és ez által valamit a datálásról mondani. Új elem, hogy a felmenő falak alapján két építési periódust sikerült elkülöníteni, ami egyben kizárja azt a régi, 18. századtól létező elképzelést, miszerint a vár sosem épült meg, hiszen nem hogy megépült, bővítették is. A keskeny, feltehetően alapincézett palotaszárny a meredek sziklaoldalra készült toldás, alighanem a keskeny sziklaplató miatt nem tudtak egyéb módon terjeszkedni az épületekkel. Azon túlmenően, hogy a pincelejárót és gádorfalát az 1920-as, 1930-as években még látták, a vár építészeti képéről feltárások híján nem tudunk többet mondani. A terepalakulatok elemzése során mi is valószínűnek tartjuk, hogy az északi oldalon volt egy torony, a felvezető, kettős védelmi rendszerrel megerősített bejáratú útvonal legkülső eleme is lehetett valamilyen építmény („elővár”), de ezzel óvatosan kell bánnunk. A 13. század utolsó harmadára – 14. század első évtizedeire való keltezés leginkább a birtoktörténeti adatokból szűrhető le, azaz a Kompoltiak Visontai ágának kialakulásához kötjük az építését. A felszínen talált kis mennyiségű kerámia is nagyjából ezt az időszakot képviseli, bár esetleg inkább a korábbi keltezést erősíti. Megjegyezzük, hogy a talált kerámia véletlenszerűen került elő, módszeres ásatások során, rétegből előkerült leletanyag és további megfigyelések segíthetnek az a datálást megerősíteni vagy módosítani. Nem tudjuk azt sem, hogy királyi vár lett-e Markaz, mint annyi más vár, amely az I. Károly-féle visszafoglaló harcok, majd a konszolidáció során királyi vár lett. Feltűnő a kései adatok hiánya, holott 1320 táján a birtokokat, uradalmakat már magáról a központjának tekintett várról nevezték el, tehát Markaz vagy más Visontai-birtok említésekor mint váruradalom központja kellene feltűnnie. Mindazonáltal a források esetlegessége, egyenetlensége, hiánya önmagában még nem bizonyíték.

A fenti történeti-régészeti kérdések bármilyen izgalmasak, a várromot műemléknek, és egy „forrásnak” kell tekintenünk, melynek megóvása ma a legegyszerűbb cél. A földben rejtőző rétegek, leletek a következő régészgenerációk számára fontos információt hordoznak, de ahhoz, hogy ez a „forrás” fennmaradjon, romkonzerválásnak, állagbiztosításnak kell megtörténnie. Csak annyi kutatást szabad hozzárendelni, amennyi építészeti beavatkozás bolygatja. A rombiztosítás után lehet tájékozódó kutatásokkal számolni, de mindig ügyelni kell annak következményeire. Nagyobb feltárássra – a kilátásban levő helyreállítási munkák és azok anyagi fedezete nélkül – nem szabad vállalkozni. Külön megnehezíti mindezt a várrom nehézkes megközelítése. Ez nagyban behatárolja a felújítási és esetleges kutatási munkák lehetőségeit, és erre tekintettel kell lenni. Az állagvédelemnek pedig úgy kell megvalósulnia, hogy fekvéséből adódóan őrizni nem lehet, a turistákkal szemben is biztosnak mondható építészeti megoldásokat nem alkalmazni. Másfelől éppen a turisták érdekében az életveszélyes falszakaszok helyreállítása, konzerválása szükségeltetik.

A régészeti tanulmányhoz 1:50-es léptékű mellékleteket csatolunk annak érdekében, hogy építéstörténeti dokumentációként is felhasználható legyen a további építészeti beavatkozások megtervezésekor. Lényeges, hogy a tervezésben olyan, hasonló munkákban járatos, arra jogosult építész vegyen részt, aki jól átlátja a feladat lehetőségeit és korlátait. Szintén lényeges korán megkezdeni az egyeztetést az illetékes örökségvédelmi hatósággal, hogy a várható kikötések, az engedélyezési eljárás során szükséges mellékletekkel az építető tisztában legyen. Ezt szolgálta ez a régészeti tanulmány is.

8. RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOM

- A második katonai... A második katonai felmérés. DVD-ROM Arcanum Kiadó. Budapest, 2005
- AO II Anjoukori okmánytár II. Szerk. Nagy Imre. Budapest, 1881.
- AO VII Anjoukori okmánytár VII. Szerk. Tasnádi Nagy Gyula. Budapest, 1920.
- Az első katonai... Az első katonai felmérés. DVD-ROM Arcanum Kiadó.
- Bél 2001 Bél Mátyás: Heves megye ismertetése 1730-35. Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 8. Szerk. Bán Péter. Eger, 2001.
- B. Huszár 2000 B. Huszár Éva: Heves megye helyneveinek vizsgálata. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 15 (2000) 9-94.
- CD IX/1 Codex diplomaticus Hungariae. Tom. IX. Vol. 1. Studio et opera: Georgii Fejér. Buda, 1833.
- Csánki 1890 Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890.
- Dénes 1985 Dénes József: Árpád-kori várak a Mátra déli oldalán. Agria XXI (1985) 77-92.
- Dénes 1990 Dénes József: A Mátra-hegység Árpád-kori várai. In: Castrum Bene 1989 Várak a 13. században. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1990. 42-55.
- DHA I Diplomata Hungariae Antiquissima Vol. I. 1000-1131. Edendo operi praefuit: Georgius Györffy. Budapest, 1992.
- Eleki-Feld 2007 Eleki Nándor-Feld István: Várgesztes-Kisvár 2006. évi ásatása. Castrum 2007/1. 130-135.
- Engel 1977 Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437) Budapest, 1977.
- Engel 1987 Engel Pál: Töprengések az Árpád-kori sáncvárak problémájáról. Műemlékvédelem XXXI (1987) 1. sz. 9-14.
- Engel 1994 Engel Pál: Daróc. In: Korai Magyar Történeti Lexikon. Főszerk. Kristó Gyula. Budapest, 1994.
- Engel 2001 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája-Középkori magyar genealógia. CD-ROM Arcanum Budapest, 2001.
- Feld 2005 Feld István: Gesztes várának kutatástörténete. Castrum 2005/2. 9-30.
- Feld 2006 Feld István: A várgesztesi kisvár 2005. évi ásatása. Castrum 2006/1. 110-112.
- Feld 2010 Feld István: Középkori várak és rezidenciák régészeti kutatása. In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon II. Szerk. Benkő Elek-Kovács Gyöngyi. Budapest, 2010.
- Fodor 1984 Fodor László: Markaz. Régészeti Füzetek Ser. 1. No. 37. (1984) 118.
- Fodor 1985 Fodor László: Előzetes jelentés a markazi pusztatemplom feltárásáról. Agria XXI (1985) 93-110.
- Fügedi 1977 Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Budapest, 1977.
- G. Sándor 1959-1960 G. Sándor Mária: Régészeti kutatások Márévárban (1960). Magyar Műemlékvédelem 1959-1960. 117-128.

- G. Sándor 1964 G. Sándor Mária: A gesztesi vár építéstörténete. *Folia Archaeologica* XVI (1964) 163-179.
- G. Sándor 1966 G. Sándor Mária: Adatok Máraévár építéstörténetéhez. *Műemlékvédelem* X (1966) 87-92.
- G. Sándor 1975a G. Sándor Mária: Gesztes. In: *Váráépítészettünk*. Főszerk. Gerő László. Budapest, 1975. 165-170.
- G. Sándor 1975b G. Sándor Mária: Máraévár. In: *Váráépítészettünk*. Főszerk. Gerő László. Budapest, 1975. 199-203.
- Györffy 1970 Györffy György: A magyar falurendszer kialakulásának kérdéséhez. *Ethnográfia* 81 (1970) 234-243.
- Györffy 1972 Györffy György: Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. *Történelmi Szemle* XV (1972) 2-4. sz. 261-320.
- Györffy 1977 Györffy György: István király és műve. Budapest, 1977.
- Györffy 1987 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest, 1987.
- Hacsavecz 1992 Hacsavecz Béla: A Mátra ölen Markaz. A falu krónikája 1875-ig. H. n. 1992.
- Hatházi 1999 Hatházi Gábor: A királyok vára. In: *A 700 éves Csókakő*. Szerk. Béni Kornél. Csókakő, 1999. 36-53.
- HMM III. Heves megye műemlékei III. Szerk. Dercsényi Dezső. Budapest, 1978.
- Horler 1990 Horler Miklós: A johanniták és a korai magyar vártípus. *Castrum Bene*. Várak a 13. százaban. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1990. 135-156.
- Karácsonyi 1900 Karácsonyi János: magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900.
- Koller 2009 Koller, Bea: Bene Castle. *Castrum* 2009/2. 31-36.
- Könyöki 1905 A középkori várak. Különös tekintettel Magyarországra. Budapest, 1905.
- Kiss 1984 Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. *Utazások a múltban és a jelenben*. Budapest, 1984.
- Kiss 1988, Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára II. Budapest, 1988.
- Lócsy 1974 Lócsy Erzsébet: Előzetes jelentés a simontornyai várban végzett építéstörténeti kutatásról. *Archaeológiai Értesítő* 101 (1974) 127-138.
- Lócsy 1975 Lócsy Erzsébet: Simontornya. In: *Váráépítészettünk*. Főszerk. Gerő László. Budapest, 1975. 245-250.
- Magyarországi művészet... 1987 Magyarországi művészet 1300-1430 körül I. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1987.
- Nagy 2011 Nagy Szabolcs Balázs: A Kompoltiak udvarháza a kishánai várban. In: *Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld Isván tiszteletére*. Szerk.: Terei György-Kovács Gyöngyi- Domokos György-Miklós Zsuzsa-Mordovin Maxim. Budapest, 2011.
- Nováki 1997 Nováki Gyula: Középkori várak új felmérése a Mátrában. *Mátrai Tanulmányok*. Gyöngyös, 1997. 7-20.
- Nováki-Baráz-Dénes-Feld-Sárközy 2009 Nováki Gyula-Baráz Csaba-Dénes József-Feld István-Sárközy Sebestyén: Heves megye várai az őskortól a kuruc korig. Budapest-Eger, 2009.
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- Pámer 1967-1968 Pámer Nóra: A kishánai vár feltárása. *Magyar Műemlékvédelem* 1967-1968. 295-313.

- Pásztor 1929 Pásztor József: A Mátra. Útikalauz. A történeti és természeti nevezetességek ismertetése. Budapest, 1929.
- Pásztor 1933 Pásztor József: Hevesmegye várai. Gyöngyös, 1933.
- Pesty 2005 Pesty Frigyes: Heves vármegye helynévtára. 1864. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai. Szerk. Kovács Béla. Eger, 2005.
- Schafarzik 1904 Schafarzik Ferenc: A Magyar Korona országai területén létező kőbányák részletes ismertetése. Budapest, 1904.
- Soós 1975 Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig. Eger, 1975.
- Szabó 1963 Szabó István: A prédiüm. Agrártörténeti Szemle 5 (1963) 301-337.
- Szabó J. 1990 Szabó J. József: Régészeti ásatások a gyöngyös-mátrafüredi Benevárban. In: Castrum Bene 1989 Várak a 13. században. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1990.
- Vargha 1913 Vargha Tivadar: Turisták Lapja XXV (1913) 5. sz. 185-190.

NYILATKOZAT TANULMÁNY EREDETISÉGÉRŐL

(2. melléklet a 35/2013. (V. 22.) VM rendelethez)

Alulírott

.....
....., mint a tanulmány készítője büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy a című tanulmány saját, önálló munkám, és abban betartottam a jogszabályok által előírt, a tanulmány készítésére vonatkozó rendelkezéseket. Tudomásul veszem, hogy a tanulmány elkészítése során nem fogadható el és a tanulmány elutasítását vonja maga után:

- szó szerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás nélkül;
- tartalmi idézet a hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése;
- az interneten publikált írások változtatás nélküli beépítése;
- más személy vagy a tanulmány készítője által elkészített és már korábban nyilvánosságra hozott, bármilyen címen, célból leadott tanulmány vagy dolgozat változtatás nélküli újbóli beadása.

Alulírott mint a tanulmányt tartalmazó kérelem (pályázat) benyújtója büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy a tanulmány készítője által tett nyilatkozat helytálló.

E nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem továbbá, hogy amennyiben a tanulmány a fenti feltételeknek nem felel meg, a tanulmány és ezáltal a kérelem elutasításra kerül.

....., 201.....

Aláírás:

.....
.....

a tanulmány készítője a pályázat benyújtója

Változtatás nélküli beépítésnek, illetve beadásnak számít, ha a beadott dokumentum a vele összehasonlított egy vagy több tanulmánnyal összességében több, mint 50%-ban azonos a szóköz nélküli karakterek számát tekintve.

9. MELLÉKLETEK

I. rajz Markaz, Vár. Alaprajz. M 1:50

II. rajz Markaz, Vár. Nyugati fal keleti oldal falnézete. A keleti fal keleti oldal falnézete. M 1:50

III. rajz Markaz, Vár. Déli fal déli oldal falnézete. M 1:50